

29 januari 2019

De mening van de Nederlandse burger over het huidige beleid voor de grote grazers van de Oostvaardersplassen en mogelijke alternatieven waarbij een conflict ontstaat tussen autonomie en welzijn

Scriptie

Clea Otgaar

4DG

DIERGEZONDHEID EN MANAGEMENT
AERES HOGESCHOOL DRONTEN

De mening van de Nederlandse burger over het huidige beleid voor de grote grazers van de Oostvaardersplassen en mogelijke alternatieven waarbij een conflict ontstaat tussen autonomie en welzijn

SCRIPTIE

Figuur 1: Een kadaver in de Oostvaardersplassen begin 2018. Beeld: Raymond Rutting/de Volkskrant

Naam: Clea Otgaar

Studentennummer: 3023580

Klas: 4DG

Opleiding: diergezondheid en management

Onderwijsinstelling: Aeres Hogeschool Dronten

Afstudeerbegeleider: Mariska van Asselt

Voorwoord

Dit afstudeerwerkstuk is geschreven voor de studie diergezondheid en management aan de Aeres Hogeschool te Dronten.

Het afstudeerwerkstuk is in het eerste semester van het vierde leerjaar 2018-2019 geschreven. Tijdens de overgang van het vooronderzoek op de scriptie zijn er een tweetal veranderingen toegepast om de scriptie tot een beter geheel te vormen. De eerste verandering is in de inleiding aangebracht, namelijk het verwijderen van het gehele onderzoek van Wageningen University and Research over sociale mediaberichten over de Oostvaardersplassen. Om het belang van het onderzoek toch te behouden is het onderzoek nog steeds als bron gebruikt als ondersteuning van de overgebleven alinea.

De tweede verandering is aangebracht in de materiaal en methode, waarbij de deelvragen beter zijn toegespitst op de enquêtevragen, zodat de lezer duidelijk kan zien welke resultaten van de enquêtevragen helpen een antwoord te geven op de gegeven deelvragen.

Tot slot wil ik Mariska van Asselt bedanken voor haar begeleiding tijdens het onderzoek en haar altijd rechtvaardige, maar ook kritische blik richting het afstudeerwerkstuk.

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Samenvatting	4
Summary	5
Figuren- en tabellenlijst	6
Afkortingen	7
1 Inleiding.....	8
1.1 Algemene informatie over de Oostvaardersplassen	8
1.1.1 De grote grazers	8
1.2 De discussie rondom het dierenwelzijn	9
1.3 Analyse ethische dilemma Oostvaardersplassen.....	9
1.4 Ethische principes	10
1.4.1 Respect voor welzijn	10
1.4.2 Respect voor autonomie.....	11
1.5 Mogelijke alternatieven voor het beleid van Staatsbosbeheer in de Oostvaardersplassen	12
1.6 Reflectie van ethische dilemma's	12
1.7 Knowledge gap.....	13
1.8 Hoofd- en deelvragen	13
1.9 Doelstelling onderzoek	13
2 Methodologie.....	15
2.1.1 Onderzoeksopzet	15
2.1.2 Inclusie- en exclusiecriteria.....	15
2.1.3 Validiteit en betrouwbaarheid.....	15
2.2 Analyse hoofd- en deelvragen	15
3 Resultaten	17
3.1 Introductie	17
3.2 Mening over de huidige situatie	18
3.2.1 Beschikbare ruimte	18
3.2.2 Beschikbare hoeveelheid voedsel.....	18
3.2.3 Beschikbare hoeveelheid schuilmogelijkheid	19
3.3 Mate van lijden	19
3.3.1 Zwak versus ernstig verzwakt	19
3.3.2 Honger versus hongerlijden.....	20
3.3.3 Ziek versus ernstig ziek	20
3.3.4 Licht gewond versus zwaargewond	21

3.3.5	Vergelijking niet lijden versus lijden	21
3.4	Alternatieven beleid.....	22
3.4.1	Bijvoeren	22
3.4.2	Chemische castratie	22
3.4.3	Proactief afschot	23
3.4.4	Herplaatsen.....	23
3.4.5	Vergroten van gebied.....	23
4	Discussie.....	24
4.1	Doel onderzoek	24
4.2	Methode	24
4.3	Discussiepunten van het onderzoek	25
4.3.1	Willen zorgen	25
4.3.2	Geen gemaakt verschil tussen gehouden- en wilde dieren	26
4.3.3	Eigen emoties.....	26
5	Conclusie en aanbevelingen	27
5.1	Inleiding.....	27
5.2	Conclusie per deelvraag.....	27
5.3	Conclusie van de hoofdvraag	28
6	Aanbevelingen	29
6.1	Verandering van beleid.....	29
6.2	Informatie delen	29
6.3	Vervolgonderzoek	29
7	Literatuurlijst.....	30
	Bijlage 1: enquête	33
	Bijlage 2: resultaten algemene vragen	40

Samenvatting

Er is een ethische discussie gaande in het huidige beleid van Staatsbosbeheer voor de grote grazers van de Oostvaarders in twijfel wordt getrokken. Er is een ethisch dilemma ontstaan tussen zorgen en in natuurlijke staat laten. Het is onduidelijk wat de Nederlandse burger vindt van het huidige beleid en de alternatieven. Het doel van het onderzoek is te achterhalen wat deze mening is, om inzicht te geven in dit ethische dilemma en de discussie daarover.

Voor dit onderzoek is de volgende onderzoeksvraag opgesteld: *Wat vindt de Nederlandse burger van het huidige beleid over de grote grazers van de Oostvaardersplassen en de mogelijke alternatieven waarbij respect voor autonomie en welzijn conflicteren?*

Door de onderzoeksvraag in te delen in drie deelvragen kan er een antwoord worden gevormd op de onderzoeksvraag. Hiervoor zijn de volgende deelvragen gebruikt:

Wat is de mening van de Nederlandse burger over de huidige situatie van de Oostvaardersplassen wat betreft voedsel, ruimte en schuilmogelijkheden voor de grote grazers?;

Is de mate van lijden van de grote grazers van invloed op het wel of niet toepassen van zorgplicht binnen de Oostvaardersplassen? en

In hoeverre is de Nederlandse burger het eens met de vijf alternatieven voor het huidige beleid van de grote grazers van de Oostvaardersplassen?

Om een antwoord te geven op de onderzoeksvragen is er een enquête uitgezet onder Nederlandse burgers waarbij is gevraagd naar de mening over de huidige situatie, het aanbieden van zorg en vijf alternatieven: bijvoeren, proactief afschot, chemische castratie, herplaatsing en vergroten van het gebied. Vanuit de algemene vragen over de respondenten bleek deze te bestaan uit een specifieke groep, namelijk jong en hoogopgeleide vrouwen. Het antwoord op de hoofdvraag is dat de respondenten het oneens zijn met het huidige beleid en dat de respondenten het eens waren met bijvoeren, chemische castratie, proactief afschot en herplaatsing als alternatief.

Op basis van deze antwoorden wordt aanbevolen om een wijziging in beleid toe te passen: namelijk het toepassen van meer zorg aan de grote grazers. Daarnaast wordt er aanbevolen om een vervolgonderzoek te doen en dit onderzoek te richten per provincie of gemeente. Tot slot wordt er aanbevolen om de resultaten van het onderzoek te delen met organisaties, mits deze organisaties op de hoogte zijn dat de resultaten van het onderzoek niet gebaseerd zijn op de mening van de Nederlandse burger.

Summary

There is an ethical discussion in which the current policy of Staatsbosbeheer is being questioned for the animals of the Oostvaardersplassen. There is also an ethical dilemma between caring and leaving them in their natural state. There is a lot of uncertainty about what the Dutch citizens think of the current policy and alternatives. The aim of the research is to find out what their opinion is, to provide insight into this ethical dilemma and the discussion about it.

In order to carry out this research, the following question has been formulated: *What do the Dutch citizens think of the current policy on the animals of the Oostvaardersplassen and the possible alternatives in which autonomy and well-being are in conflict?*

By dividing the research question into three sub-questions, a complete answer can be formed to the research question. The following sub-questions have been used for this:

What is the opinion of the Dutch citizens about the current situation of the Oostvaardersplassen regarding food, space and hiding possibilities for the animals?,

Is the degree of suffering of animals influencing whether or not to apply care within the Oostvaardersplassen? And:

To what extent does the Dutch citizen agree with the five alternatives to the current policy of the animals of the Oostvaardersplassen?

To answer the research questions, a survey was conducted among the Dutch citizens asking about the current situation, the provision of care and five alternatives: feeding, proactive shooting, chemical castration, relocation and increasing the area. From the general questions about the respondents, they appear to be a specific group: namely young, highly educated women. The answers showed that the respondents disagreed with the current policy for the animals of the Oostvaardersplassen and that the respondents agreed with feeding, chemical castration, proactive shooting and replacement as an alternative.

Based on these answers, it is recommended to apply a change in policy: the application of more care towards the animals of the Oostvaardersplassen. In addition, it is recommended to conduct a follow-up study and to direct this research per province or town. Finally, it is recommended to share the results of the research with organizations, provided that these organizations are aware that the results of the research are not based on the opinion of the Dutch citizens.

Figuren- en tabellenlijst

Figuur 1: Een kadaver in de Oostvaardersplassen begin 2018	1
Figuur 2: Populatieontwikkelingen grote herbivoren. Geschatte aantallen van 1 mei 2018.	8
Figuur 3: afwegingsmodel zorgplicht en onaanvaardbaar lijden (RDA, 2012)	11
Figuur 4: Utrechts stappenplan door Universiteit Utrecht voor ethische reflectie	12
Figuur 5: resultaten van bijvoeren als alternatief waarbij de respondenten (n=426) konden kiezen uit eens, oneens of geen mening	22
Figuur 6: resultaten van chemische castratie als alternatief waarbij de respondenten (n=426) konden kiezen uit eens, oneens of geen mening.....	22
Figuur 7: resultaten van proactief afschot als alternatief waarbij de respondenten (n=426) konden kiezen uit eens, oneens of geen mening.....	23
Figuur 8: resultaten van herplaatsen als alternatief waarbij de respondenten (n=426) konden kiezen uit eens, oneens of geen mening.....	23
Figuur 9: resultaten van vergroten gebied als alternatief waarbij de respondenten (n=426) konden kiezen uit eens, oneens of geen mening.....	23
Tabel 1: het geslacht, de leeftijd en de scholing van de respondenten (n=426) met daarbij vergeleken de CBS-statistieken van 2018 voor geslacht en leeftijd en de CBS statistieken van 2017 voor scholing	17
Tabel 2: Respondenten (n=426) over de huidige situatie in de Oostvaardersplassen wat betreft beschikbare ruimte, voedsel en schuilmogelijkheden op een schaal van 1= zeer oneens tot 5 = zeer eens.....	18
Tabel 3: Aantal respondenten (n=426) over het toepassen van zorg bij verzwakte dieren die niet lijden en bij ernstig verzwakte dieren die wel lijden op een schaal van 1= zeer oneens tot 5 = zeer eens.....	19
Tabel 4: Aantal respondenten (n=426) over het toepassen van zorg bij hongerige dieren die niet lijden en bij hongerige dieren die wel lijden op een schaal van 1= zeer oneens tot 5 = zeer eens.....	20
Tabel 5: Aantal respondenten (n=426) over het toepassen van zorg bij zieke dieren die niet lijden en bij ernstig zieke dieren die wel lijden op een schaal van 1= zeer oneens tot 5 = zeer eens	20
Tabel 6: Aantal respondenten (n=426) over het toepassen van zorg bij licht gewonde dieren en bij zwaargewonde dieren op een schaal van 1= zeer oneens tot 5 = zeer eens	21
Tabel 7: leeftijdscategorie respondenten (n=426)	40
Tabel 8: resultaten geslacht van de respondenten (n=426) op de vraag "wat is uw geslacht?"	40
Tabel 9: resultaten op de vraag "hoogst genoten opleiding van de respondent (n=426)"	40
Tabel 10: resultaten op de vraag "heeft de respondent (n=426) (een) huisdier(en)?"	41
Tabel 11: resultaten van de vraag "wat is de eetgewoonte van de respondent (n=426)?"	41
Tabel 12: resultaten voor de vraag of de respondent (n=426) werk doet met/voor dieren	41
Tabel 13: resultaten op de vraag "waar woont de respondent (n=426)?"	41
Tabel 14: resultaten op de vraag of de respondent (n=426) het nieuws volgt	41

Afkortingen

CBS	:	Centraal Bureau voor Statistiek
ICMO	:	International Commission of Management of the Oostvaardersplassen
KNMvD	:	Koninklijke Nederlandse Maatschappij van Diergeneeskunde
OVP	:	Oostvaardersplassen
RDA	:	Raad van Dieraangelegenheden
SPSS	:	Statistical Package for the Social Sciences

1 Inleiding

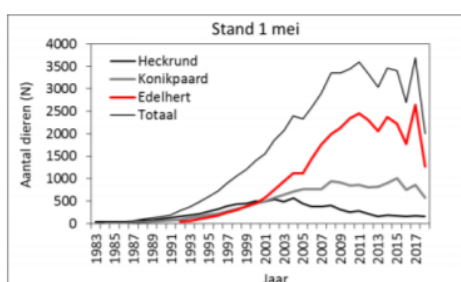
1.1 Algemene informatie over de Oostvaardersplassen

De Oostvaardersplassen is een natuurgebied in Nederland, gelegen tussen Almere en Lelystad, met een grootte van 5600 hectare. Het gebied is tijdens de drooglegging van de Flevopolders, ook wel oost- en zuid Flevoland, tussen 1950 en 1968 ontstaan. Door de afrastering van de Oostvaardersplassen ontstond er een discussie rondom het dierwelzijn van de grote herbivoren. Er volgde een dilemma tussen zorgen, of te wel bijvoeren en schuilplaatsen bieden, en in natuurlijke staat laten van de grote grazers. In natuurlijke staat laten uit zich in het niet ingrijpen. De discussie leidde tot de vraag of de Staat voor de dieren van de Oostvaardersplassen moet zorgen door in te grijpen bij lijden door middel van aanbieden van extra voedsel en schuilplekken (Tanentzap en Lloyd, 2017).

Het gebied wordt beheerd door Staatsbosbeheer onder toezicht van de Nederlandse overheid. Daarnaast zijn ook internationale commissies ingesteld, bijvoorbeeld de 'International Commission on Management of the Oostvaardersplassen', die toezicht behouden op de Oostvaardersplassen als natuurgebied (ICMO2, 2006). De Oostvaardersplassen valt onder verschillende richtlijnen en wetgevingen. Het natte moeras gedeelte, bestaande uit 3600 hectare, is mede in gebruik als Vogelrichtlijngebied (Beemster, Cornelissen en Kuypers, 2018). De Oostvaardersplassen is hierdoor een beschermd overwinteringsgebied voor 187 zeldzame of bedreigde trekvogels en andere vogelsoorten is. Daarnaast is het gehele gebied van de Oostvaardersplassen een Staatsnatuurmonument en sinds 2009 is de Oostvaardersplassen benoemd tot Natura2000-gebied (Beunen en de Vries, 2011). Hiermee behoort de Oostvaardersplassen tot het Europese netwerk van beschermde natuurgebieden binnen de Europese Unie. De Oostvaardersplassen draagt vanuit de Natura2000-wetgeving bij aan bescherming van biotopen, dier- en plantsoorten en herstel en behoud van biodiversiteit. Tot slot biedt de Oostvaardersplassen een belangrijke vorm van recreatie en educatie aan de mens (Europese Commissie, 2013). Zo blijkt dat de Oostvaardersplassen een multifunctioneel internationaal beschermd gebied is, in gebruik door zowel de mens als door flora en fauna.

1.1.1 De grote grazers

De grote herbivoren zijn in de Oostvaardersplassen geplaatst om bij te dragen aan het ecosysteem van dit gebied. De grote herbivoren worden tot zekere mate wild gelaten, waarbij alleen bij ernstige weersomstandigheden of andere calamiteiten de dieren extra schuilplaatsen en voedsel wordt verschaft (Kalden, 2011). De grote grazers zijn herintroduceerd aan het semi-wilde bestaan of zijn in de Oostvaardersplassen geboren (Kalden, 2011). De grazers die in de Oostvaardersplassen leven zijn Heckrunderen, Konikpaarden en edelherten. Staatsbosbeheer telt vanaf 2004 elk najaar het aantal grote herbivoren wat rondloopt in de Oostvaardersplassen (figuur 2).

Figuur 2: Populatieontwikkelingen grote herbivoren. Geschatte aantallen van 1 mei 2018.

De telling van oktober 2017 laat zien dat er gemiddeld 3950 edelherten waren, 230 Heckrunderen en 1050 Konikpaarden (Beemster, Cornelissen en Kuypers, 2018). Bij een extra telling in april 2018 is gebleken dat er in de periode van november 2017 tot en met maart 2018 in totaal 3226 dieren zijn gestorven waarvan 2684 edelherten, 75 Heckrunderen en 467 Konikpaarden. Van het totaal zijn 2871 dieren afgeschoten in het kader van vroeg reactief beheer en zijn 355 dieren aan een natuurlijke dood gestorven. Er is per jaar een trend in toename van de populatie in het voorjaar en daling van de populatie door sterfte in de winter (Beemster, Cornelissen en Kuypers, 2018).

1.2 De discussie rondom het dierenwelzijn

De discussie die bij de Nederlandse bevolking naar voren komt is of dieren wel wild zijn en behandeld zouden moeten worden als wild wanneer er sprake is van afrastering en er zodoende een beperkt omgevings- en leefgebied is (Jorgensen, 2015). Het vervolg van deze beperkte omgeving is dat de dieren bij te weinig voedsel en beschutting niet kunnen uitwijken naar een ander gebied waar de dieren dit wel kunnen vinden. Vooral tijdens extreme weeromstandigheden is er zodoende een tekort aan voedsel en schuilplekken (de Dierenbescherming, 2018).

Alle dieren in de Oostvaardersplassen zijn volgens Staatsbosbeheer wild. De dieren behoren niet tot de Nederlandse staat, noch tot Staatsbosbeheer zelf. Het Haagse Gerechtshof heeft in 2007 bevestigd dat de grote grazers wild zijn (Staatsbosbeheer, z.d.). De enige ingreep die Staatsbosbeheer zodoende toepast is volgens de richtlijnen van ICMO om het lijden van de dieren te beperken (ICMO2, 2010). In samenhang met de discussie over of de dieren van de Oostvaardersplassen wel wild zijn of niet, zorgen deze door Staatsbosbeheer uitgevoerde ingrepen volgens de richtlijnen van ICMO tot de volgende discussie: namelijk of er wel of geen zorg moet worden toegepast op de dieren van de Oostvaardersplassen. Deze discussie vindt mede plaats op sociale media, waarbij vooral tijdens ingrepen en beslissingen rondom het beleid van de Oostvaardersplassen, bijvoorbeeld het afschieten van dieren in de strenge winter van 2017 en 2018, hierover wordt gediscussieerd (Mattijssen, Breeman en Stevens, 2018).

1.3 Analyse ethische dilemma Oostvaardersplassen

Er is sprake van een ethisch dilemma in de Oostvaardersplassen. Dit dilemma draait rondom het conflict tussen zorg bieden aan de grote grazers, bijvoorbeeld door het aanbieden van voedsel bij een te kort, en niet ingrijpen in de natuur en het in natuurlijke staat laten van de grote grazers van de Oostvaardersplassen (De Cock Buning, Pompe, Hopster en de Brauw, 2012). Staatsbosbeheer heeft het beleid van de Oostvaardersplassen zo gevormd dat het normatief voldoet aan de dieren in natuurlijke staat laten. Er is geen sprake van continue zorg. Staatsbosbeheer past enkel zorg aan de grote grazers toe wanneer de ICMO02 wetgeving dit verplicht, bijvoorbeeld bij ernstig lijden van dieren (Staatsbosbeheer, 2018).

Naast de ICMO02 wetgeving valt de Oostvaardersplassen ook onder de Flora- en Faunawet en Wet Natuurbeheer. Deze wetten zijn eveneens het beleid van de Staatsbosbeheer en berusten op keuzevrijheid en het op natuurlijk verloop laten van de natuur. Ondanks dat het beleid voldoet aan in natuurlijke staat laten, is dit moreel gezien niet wat partijen zoals dierenwelzijnsgroepen en activisten willen zien (de Dierenbescherming, 2018). Het morele gezichtspunt van deze partijen is zorgplicht. Dit houdt in dat er zorg aan de dieren wordt geboden wanneer het welzijn vermindert of de dieren lijden (RDA, 2017).

De kijk van Staatsbosbeheer op de Oostvaardersplassen komt voort uit de kijk naar de populatie en het respect voor in natuurlijke staat laten van natuur. Naast zorg bieden en in natuurlijke staat laten zijn er nog meer ethische principes die ieder op een andere manier naar het ethische dilemma van de Oostvaardersplassen kijken.

1.4 Ethische principes

De ethische principes die bij het ethische dilemma van de Oostvaardersplassen naar voren komen zijn zorg bieden en in natuurlijke staat laten. Deze ethische principes worden ook wel respect voor welzijn en het respect voor autonomie genoemd.

1.4.1 Respect voor welzijn

Onder welzijn wordt verstaan het samenspel tussen een dier en zijn omgeving (RDA, 2012). De mate van welzijn wordt bepaald met de mate waarin het dier zich kan aanpassen aan de omgeving en wordt medebepaald met de vrijheid tot het vertonen van natuurlijk en soort specifiek gedrag (Ohl en Staay, 2011).

Het ethische principe welzijn is onder te verdelen is in: “niet schaden” en “weldoen”. Onder niet schaden valt het voorkomen van lijden en schade oplopen van dieren. Weldoen doelt op de juiste beslissingen maken als het gaat om het verzorgen en houden van dieren, ook wel zorgplicht, en het ondersteunen van het welzijn (Gamborg, Palmer en Sandøe, 2012). Bentham en John Stuart Mill vertaalden het respect voor welzijn naar het utilitarisme, een ethische stroming die doorgaans inhoudt dat handelingen moeten streven naar zoveel mogelijk geluk voor een zo groot mogelijke groep mensen of dieren. Hiermee wordt de morele waarde van een handeling gemeten aan de bijdrage die de handeling levert aan welzijn van mensen en dieren (Bolt, Verweij en Van Delden, 2005). Zorgplicht zou kunnen worden gezien als een van deze utilitaristische handelingen. Deze handeling, in dit geval zorgplicht, streeft een zo groot mogelijk welzijn voor dieren na (Palmer, 2010).

De zorgplicht hangt samen met de omstandigheden en het welzijn van het dier. Het wordt medebepaald door in hoeverre dieren beperkt worden in hun aanpassingsvermogen naar de omgeving en de menselijke beschikking om hierin verandering te brengen. Wanneer het dier zich aan kan passen en er geen sprake is van een verminderd welzijn, dan is de mens verplicht om ervoor te zorgen het welzijn van de dieren gewaarborgd is (RDA, 2012).

De Raad van Dieraangelegenheden heeft een stappenplan en afwegingsmodel (figuur 3) gemaakt om mensen te laten inzien wanneer er wel en wanneer niet er ingegrepen moet worden door zorg aan de dieren te bieden.

Figuur 3: afwegingsmodel zorgplicht en onaanvaardbaar lijden (RDA, 2012)

De ethische afweging die op basis van relevante feiten, intuïties en waarden wordt gevormd kan zijn dat in bepaalde situaties lijden onaanvaardbaar is of dat het lijden wel aanvaardbaar is. Met dit afwegingsmodel kan ook worden bekeken of in bepaalde situaties, zoals de extreme weersomstandigheden tijdens de winter van 2017-2018, het lijden van de grote grazers van de Oostvaardersplassen aanvaardbaar of onaanvaardbaar is. Door het afwegingsmodel te doorlopen zal bij een situatie als de extreme winter van 2017-2018 blijken of de grote grazers noodzakelijk moeten lijden of dat er interventie nodig is. Wanneer het lijden onaanvaardbaar is, is er interventie nodig (RDA, 2012). Een vorm van interventie is zorg toepassen op de grote grazers.

1.4.2 Respect voor autonomie

Respect voor autonomie en autonomie als ethische stroming op zichzelf is terug te koppelen naar Immanuel Kant, een filosoof die autonomie en daarmee keuzevrijheid zeer belangrijk vond (Campbell, 2017). Autonomie conflicteert met welzijn. Waar welzijn zegt dat er plicht is tot het zorgen voor degene die zorg nodig hebben en ingrijpen wanneer het nodig wordt geacht, is keuzevrijheid bij respect voor de autonomie van het dier de prioriteit (Swan, Redpath, Bearhop en McDonald, 2017). Dit slaat op de beleidsfocus op ecocentrische waarden, waarbinnen vrijheid van de natuur ligt (Caicuc, 2014).

Autonomie draait om het respect voor integriteit en keuzevrijheid (Elliot, 1987). Deze integriteit en keuzevrijheid zal bij de Oostvaardersplassen staan voor de natuur op eigen beloop laten. Daarbij wordt verstaan dat de mens niet ingrijpt bij of zorg draagt voor flora en fauna (Gamborg, Gemmen, Christiansen en Sandøe, 2010). Dus niet bijvoeren, ook niet als de dieren onaanvaardbaar lijden.

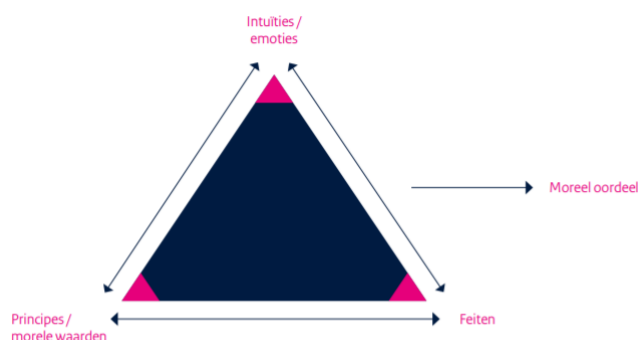
1.5 Mogelijke alternatieven voor het beleid van Staatsbosbeheer in de Oostvaardersplassen

De Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde heeft alternatieven bedacht voor het actuele beleid van de Oostvaardersplassen wat Staatsbosbeheer toepast. Er kan per alternatief worden bekeken of het alternatief belang heeft voor het individuele dier of de populatie dieren. Het is ook mogelijk dat een alternatief voor het individuele dier en de populatie van belang is.

De alternatieven die in het belang zijn voor de populatie zijn: geboortebeperking, proactief afschot, herplaatsen bij een te veel aan dieren en het gebied vergroten (KNMvD, 2010). Deze alternatieven verkleinen de te grote populatie en vergroten daarmee het welzijn voor de overgebleven dieren in de populatie. Bijvoeren is wel positief voor het welzijn van het individuele dier, maar is in strijd met respect voor de autonomie en het respect voor welzijn van de populatie. Door bij te voeren sterven er minder dieren aan een natuurlijke (honger)dood en blijft de populatie groeien. Dit leidt uiteindelijk tot minder ruimte, voedsel en water voor de populatie waardoor het welzijn van de populatie verminderd. Dus de alternatieven zoals genoemd in het rapport van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde Het is echter de vraag hoe mensen het belang van het individu wegen tegenover eigen belang.

1.6 Reflectie van ethische dilemma's

Mensen kijken niet vanuit een enkele ethische stroming, maar vanuit meerdere stromingen naar onderwerpen. Zo ook als het gaat om het ethische dilemma rondom de Oostvaardersplassen. Om te reflecteren op ethische dilemma's met als doel tot een moreel oordeel te komen is door het Ethiek Instituut van de Universiteit van Utrecht het Utrechtse stappenplan voor ethische reflectie opgesteld (figuur 4) (Universiteit Utrecht, 2011).

Figuur 4: Utrechts stappenplan door Universiteit Utrecht voor ethische reflectie

Een moreel oordeel wordt gevormd door intuïtie, waarbij er kan worden gedacht aan positieve of negatieve emoties over een bepaald onderwerp. Het oordeel wordt ook beïnvloed door morele waarden tegenover mens, dier en natuur (Ohl en Putman, 2013). Een voorbeeld hiervan is het niet schaden van de natuur. Daarnaast spelen feiten een rol, bijvoorbeeld wat de mogelijke alternatieven zijn. Het morele oordeel wordt uiteindelijk bepaald door een afweging van de feiten tegenover de emoties en morele waarden die mensen hebben en kan dus per persoon verschillen (Ministerie van Economie, Landbouw en Innovatie, 2012).

De Raad van Dieraangelegenheden heeft een eigen variant op het Utrechtse stappenplan, namelijk het afwegingsmodel (figuur 3). Met zowel het afwegingsmodel als het Utrechtse stappenplan kan er gereflecteerd worden op verschillende ethische dilemma's (Bolt, Verweij en Van Delden, 2007).

Een van die dilemma's zou het huidige beleid van de grote grazers van de Oostvaardersplassen zijn wat momenteel uitgevoerd wordt door Staatsbosbeheer of de vijf alternatieven van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Dierenartsen voor het huidige beleid kunnen zijn (KNMvD, 2010).

1.7 Knowledge gap

Het huidige beleid van de Oostvaardersplassen wat wordt uitgevoerd door Staatsbosbeheer is gebaseerd op respect voor autonomie. Hierbij worden de grote grazers in hun natuurlijke staat gelaten zonder dat zorg wordt toegepast. Alleen wanneer de ICMO02 wetgeving aangeeft dat er sprake is van ernstig lijden wordt er zorg toegepast (ICMO2, 2010).

Tijdens de winter van 2017 op 2018 ontstond er weerstand vanuit een groep burgers; er vormde een groep activisten die weerstand bood op het huidige beleid en meer zorg voor de grote grazers van de Oostvaardersplassen wilde zien. Zoals in hoofdstuk 1.6 te zien is, wordt er vanuit feiten, intuïtie en waarden een mening gevormd. Het is niet bekend hoe mensen intuïtie, feiten en morele waarden tegenover de grote grazers van de Oostvaardersplassen wegen en welk oordeel wordt gemaakt.

1.8 Hoofd- en deelvragen

Het onderzoek om het antwoord te krijgen op onderstaande hoofd- en deelvragen zal worden behandeld door middel van een enquête. De enquête is te vinden in de bijlage onder hoofdstuk 4.1.

De hoofdvraag is als volgt:

Wat vindt de Nederlandse burger van het huidige beleid over de grote grazers van de Oostvaardersplassen en de mogelijke alternatieven waarbij respect autonomie en welzijn conflicteren?

De daarbij behorende deelvragen zijn:

1. Wat is de mening van de Nederlandse burger over de huidige situatie van de Oostvaardersplassen wat betreft voedsel, ruimte en schuilmogelijkheden voor de grote grazers?
2. Is de mate van lijden van de grote grazers van invloed op het wel of niet toepassen van zorgplicht binnen de Oostvaardersplassen?
3. In hoeverre is de Nederlandse burger het eens met de vijf alternatieven voor het huidige beleid van de grote grazers van de Oostvaardersplassen?

1.9 Doelstelling onderzoek

De doelstelling van dit onderzoek is inzicht bieden in de mening van de Nederlandse burger over het conflict tussen autonomie en welzijn. Externe partijen, bijvoorbeeld Staatsbosbeheer en dierenwelzijnsorganisaties, zullen beslissingen in bijvoorbeeld beleid en projecten kunnen baseren op deze mening.

Daarnaast is ook van belang de mening van de Nederlandse burger te weten te komen.

Per november 2018 is er besloten dat proactief afschot als alternatief wordt toegepast op de grote grazers van de Oostvaardersplassen. Dit besluit leidt tot afschot van 1830 edelherten.

Het feit dat er een alternatief is doorgevoerd leidt opnieuw tot veel protest van de Nederlandse burger (Omroep Flevoland, 2018) en dierenwelzijnsorganisaties (de Dierenbescherming, 2018).

Zowel de Nederlandse burger als dierenwelzijnsorganisaties hebben laten weten dat de partijen het niet eens zijn met dit proactief afschot. Per dierenwelzijnsorganisatie en per burger verschilt het waar de voorkeur voor welk alternatief ligt. Dit is van belang om te weten, omdat uitvoerende partijen die werken voor, in of namens de Oostvaardersplassen, zo de burger en dierenwelzijnsorganisatie tegemoet kunnen komen.

Vooraf einde 2018 en begin 2019 kwam er opnieuw veel opstand vanuit actievoerders. Zo werd er eind 2018 een verdacht pakketje voor het provinciehuis van Lelystad gezet. Er werd een bommelding gedaan, waardoor een gehele dag het Provinciehuis moest worden ontruimd en het openbaar vervoer rondom Lelystad ontregeld was. De gemeente verliest zo veel geld door de ontruiming en de ontregeling van het verkeer en openbaar vervoer (Dagblad Noorden, 2019). Daarnaast zijn dit soort acties emotioneel zwaar voor werknemers en organisaties en levert het soms negatieve gevolgen op voor de dieren van de Oostvaardersplassen (NOS, 2018). Door een luisterend oor te bieden aan activisten en dierenwelzijnsorganisaties of een ander alternatief dan proactief afschot in te voeren, kunnen dit soort rellen worden voorkomen.

2 Methodologie

2.1.1 Onderzoeksopzet

Het onderzoek is kwantitatief. De data voor het onderzoek is verzameld aan de hand van veldonderzoek via een digitale enquête en via literatuuronderzoek. Voornamelijk de achtergrondinformatie is aan de hand van literatuuronderzoek gevonden. De data-analyse die hierbij hoort is beschrijvende statistiek. De data zal worden geanalyseerd aan de hand van de 25^e editie van het programma SPSS.

Om de mening van de Nederlandse burger te peilen is er gebruik gemaakt van een enquête, zie bijlage 1. De enquête bestaat uit 8 vragen en is opgebouwd uit vragen met een schaalverdeling, waarbij men moet kiezen of ze het zeer oneens of zeer eens zijn met een gegeven feit. Ook worden er casussen gegeven waarbij de respondent het commentaar moet kiezen wat het beste bij de mening van de respondent past.

De enquête zal halverwege november worden uitgezet en heeft een looptijd van 3 weken. De enquête wordt digitaal uitgezet via Enquetesmaken.com en zal worden verspreid via LinkedIn en Facebook. Via het delen van het bericht zal de benodigde hoeveelheid respondenten worden behaald. Er zijn in totaal 385 respondenten nodig; dit is berekend met een betrouwbaarheidsniveau van 95% en een foutmarge van 5%. De populatie die ondervraagd wordt is de Nederlandse bevolking tussen ouder dan zestien jaar. Alles meer dan 385 respondenten wordt ook meegenomen bij het analyseren van de data.

2.1.2 Inclusie- en exclusiecriteria

Alleen volledig ingevulde enquêtes zijn meegenomen in het onderzoek. Bovendien zijn de enquêtes alleen afgenomen bij burgers van Nederland. Geslacht en woonplaats had geen invloed op het onderzoek en daarom konden participanten van alle geslachten en waar dan ook wonende meedoen met het onderzoek. Als criteria is er wel meegenomen dat participanten zestien jaar of ouder moesten zijn om mee te doen aan het onderzoek.

Foutief ingevulde enquêtes waar bijvoorbeeld meerdere antwoorden zijn ingevuld per vraag worden niet meegenomen in het onderzoek.

2.1.3 Validiteit en betrouwbaarheid

Validiteit vertelt over de juistheid van de resultaten die uit het onderzoek komen. Betrouwbaarheid zegt over of het onderzoek en de resultaten hetzelfde zouden zijn wanneer het onderzoek nogmaals uitgevoerd zou worden.

Zowel de resultaten van validiteit als die van de betrouwbaarheid van dit onderzoek worden in de discussie besproken.

2.2 Analyse hoofd- en deelvragen

Op de eerste twee deelvragen, namelijk “Wat is de mening van de Nederlandse burger over de huidige situatie van de Oostvaardersplassen wat betreft voedsel, ruimte en schuilmogelijkheden voor de grote grazers?” en “Is de mate van lijden van de grote grazers van invloed op het wel of niet toepassen van zorgplicht binnen de Oostvaardersplassen?” wordt alleen beschrijvende statistiek toegepast. Bij de eerste deelvraag wordt gekeken welke mening hieruit volgt en bij de tweede deelvraag wordt er gemeten hoeveel procent van de participanten het hiermee eens is en hoeveel procent niet.

De eerste deelvraag sluit aan bij vraag 1 van deel 1 van de enquête. Hierbij wordt namelijk naar de mening gevraagd van de Nederlandse burger over de huidige situatie waarin de grote grazers van de Oostvaardersplassen nu leven.

De tweede deelvraag wordt beantwoord met de resultaten van vraag twee en drie van deel één van de enquête. Hierbij wordt namelijk aan de Nederlandse burger gevraagd of deze zorg zou toepassen wanneer dieren niet lijden en wanneer deze wel lijden. Het verschil wordt hierna door middel van beschrijvende statistiek vergeleken.

De derde deelvraag is “in hoeverre is de Nederlandse burger het eens met de vijf alternatieven voor het huidige beleid over de grote grazers van de Oostvaardersplassen?” Om de derde deelvraag te beantwoorden zijn de resultaten van deel twee en deel drie nodig. Deel twee en drie gaat namelijk over de vijf alternatieven die gegeven worden door de Koninklijke Maatschappij van Diergeneeskunde. Bij beide delen wordt gevraagd naar de mening van de Nederlandse burger over deze alternatieven. Bij deel twee gebeurt dit aan de hand van een schaal waarbij opnieuw wordt aangegeven of de Nederlandse burger het zeer eens of zeer oneens is met het alternatief. Bij deel drie komen casussen naar voren waarbij de respondent het commentaar over de casus moet kiezen wat het beste bij de mening van de respondent past. Hierbij kiest de respondent of deze voor of tegen een bepaald alternatief is.

De data van de derde deelvraag zal opnieuw via beschrijvende statistiek worden onderzocht. Er wordt gekeken in hoeverre de Nederlandse burger het eens of oneens is met de vijf alternatieven voor het huidige beleid van de grote grazers van de Oostvaardersplassen.

De hoofdvraag: “Wat vindt de Nederlandse burger van het huidige beleid over de grote grazers van de Oostvaardersplassen en mogelijke alternatieven waarbij een conflict ontstaat tussen autonomie en welzijn?” wordt beantwoord door het beantwoorden van de deelvragen. Het stuk “wat vindt de Nederlandse burger van het huidige beleid van de grote grazers van de Oostvaardersplassen” wordt beantwoord door middel van de eerste twee deelvragen. De mogelijke alternatieven worden beantwoord door de derde deelvraag.

3 Resultaten

3.1 Introductie

De resultaten zullen per deelvraag worden besproken om zo een overzichtelijke structuur te bieden. Het resultaat van de hoofdvraag zal in de conclusie worden besproken.

In totaal hebben 465 respondenten de enquête ingevuld. Doordat een deel van deze respondenten niet alle vragen hebben ingevuld of vroegtijdig met de enquête zijn gestopt bij de inhoudelijke vragen zijn van 426 respondenten de antwoorden verwerkt. De algemene vragen over leeftijd, woonplaats en achtergrond waren niet verplicht en zodoende kon de respondent deze algemene vragen ook geheel anoniem invullen. In onderstaande tabel staan de resultaten van de algemene vragen die inhoudelijk over de respondent gingen vergeleken met de CBS-statistieken over betreffende onderwerpen (CBS, 2018) (Rijksoverheid, 2018).

In tabel 1 is te zien hoeveel procent van de respondenten man of vrouw waren, in welke leeftijdscategorie de respondenten vielen en hoeveel procent van de respondenten laag, middel of hooggeschoold waren.

Tabel 1: het geslacht, de leeftijd en de scholing van de respondenten (n=426) met daarbij vergeleken de CBS-statistieken van 2018 voor geslacht en leeftijd (CBS, 2018) en de CBS-statistieken van 2017 voor scholing (CBS, 2017).

	Respondenten (n=426)	CBS-statistieken
Geslacht (%)		
Man	26,8	49,7
Vrouw	70,9	50,3
Leeftijd (%)		
17-34 jaar	44,4	24,6
35-54 jaar	33,8	26,4
55 jaar en ouder	19,1	32,9
Geschoold (%)		
Laag	15,3	19,5
Middel	31,5	39,4
Hoog	51,0	20,1

3.2 Mening over de huidige situatie

Om inzicht te krijgen in de mening van de respondenten over de huidige situatie van de grote grazers van de Oostvaardersplassen is de volgende vraag gesteld: wat is de mening van de Nederlandse burger over de huidige situatie van de Oostvaardersplassen wat betreft voedsel, ruimte en schuilmogelijkheid voor de grote grazers?

Bij onderstaande vragen kon de respondent kiezen op een schaal van één tot vijf, waarbij één zeer oneens was en vijf zeer eens, in hoeverre degene het eens was met de huidige hoeveelheid ruimte, beschikbaar voedsel en schuilmogelijkheden voor de grote grazers in de Oostvaardersplassen (tabel 2).

Tabel 2: Mening van respondenten (n=426) over de huidige situatie in de Oostvaardersplassen wat betreft beschikbare ruimte, voedsel en schuilmogelijkheden op een schaal van 1= zeer oneens tot 5 = zeer eens

	Aantal			Percentage (%)		
	Aantal huidige situatie OVP wat betreft ruimte	Aantal huidige situatie OVP wat betreft voedsel	Aantal huidige situatie OVP wat betreft schuilmogelijkheden	Percentage (%) huidige situatie OVP wat betreft ruimte	Percentage (%) huidige situatie OVP wat betreft voedsel	Percentage (%) huidige situatie OVP wat betreft schuilmogelijkheden
1	254	277	215	59,6	65,0	50,5
2	63	76	96	14,8	17,8	22,5
3	46	42	69	10,8	9,9	16,2
4	32	18	27	7,5	4,2	6,3
5	31	13	19	7,3	3,1	4,5

3.2.1 Beschikbare ruimte

Bij de vraag of de respondent vond dat er voldoende beschikbare ruimte was voor de grote grazers van de Oostvaardersplassen werd aangehouden 2400 hectare beschikbaar was voor 2100 grote grazers. 254 respondenten en daarmee 59,6% van het totaal aan respondenten was het zeer oneens met dat er voldoende beschikbare ruimte was. 7,3% van het totaal was het zeer eens met dat er voldoende beschikbare ruimte was. De meerderheid van de steekproefpopulatie is het zodoende niet eens met dat er voldoende beschikbare ruimte was (tabel 2).

3.2.2 Beschikbare hoeveelheid voedsel

Bij de vraag of de respondent vond dat er voldoende hoeveelheid vegetatie als voedsel was, werd aangehouden dat 1000 hectare van de Oostvaardersplassen bestond uit voedsel voor de grote grazers. Het ging hierbij om struiken en gras, waarbij de respondent wel rekening moest houden met het feit dat in de winter het gras en de struiken slecht groeien en het gebied sneller kaal is.

In het totaal was 65% het zeer oneens met de stelling dat er voldoende vegetatie als voedsel beschikbaar was. 3,1% van het totaal was het zeer eens met de stelling dat er voldoende vegetatie als voedsel beschikbaar was (tabel 2).

3.2.3 Beschikbare hoeveelheid schuilmogelijkheid

Bij de vraag of de respondent vond dat er voldoende schuilmogelijkheden voor de grote grazers waren, werd de respondent verteld dat er 12 hectare aan schuilmogelijkheid in vorm van bomen of struiken was. Hierbij antwoordden 50,5% van het totaal dat deze het zeer oneens waren met de stelling dat er voldoende schuilmogelijkheid was en 4,5% gaf aan dat deze het zeer eens waren met de stelling dat er voldoende schuilmogelijkheid beschikbaar was.

3.3 Mate van lijden

Om te onderzoeken of de mate van lijden bepalend is voor het toepassen van zorgplicht is de volgend vraag gesteld: is de mate van lijden van de grote grazers van invloed op het wel of niet toepassen van zorgplicht binnen de Oostvaardersplassen?

De respondent werd gevraagd om op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 zeer oneens is en 5 zeer eens, aan te geven of de respondent vindt dat er zorg moet worden toegepast. Deze vraag is op twee manieren gesteld, namelijk wanneer de grote grazers duidelijk lijden en wanneer de grote grazers niet lijden.

3.3.1 Zwak versus ernstig verzwakt

Tabel 3: Aantal respondenten (n=426) over het toepassen van zorg bij verzwakte dieren die niet lijden en bij ernstig verzwakte dieren die wel lijden op een schaal van 1= zeer oneens tot 5 = zeer eens

	Aantal		Percentage (%)	
	Aantal bij verzwakte dieren die niet lijden	Aantal bij ernstig verzwakte dieren die lijden	Percentage (%) bij verzwakte dieren die niet lijden	Percentage (%) bij ernstig verzwakte dieren die lijden
1	75	31	17,6	7,3
2	42	32	9,9	7,5
3	67	30	15,7	7,0
4	73	57	17,1	13,4
5	169	276	39,7	64,8

Op de vraag of er zorg moest worden toegepast wanneer de dieren zwak zijn was 39,5% van de respondenten het zeer eens met het feit dat er zorg moet worden toegepast terwijl 17,6% van het totaal aan respondenten het zeer oneens waren.

Bij het veranderen van de vraag naar de vraag of er zorg geboden moet worden aan dieren die ernstig verzwakt zijn en lijden, antwoordden 64,8% van het totaal aan respondenten dat de respondent het zeer eens is met het geven van zorg. 7,3% van de respondenten geven aan dat deze het zeer oneens zijn met het aanbieden van zorg (tabel 3).

3.3.2 Honger versus hongerlijden

Tabel 4: Aantal respondenten (n=426) over het toepassen van zorg bij hongerige dieren die niet lijden en bij hongerige dieren die wel lijden op een schaal van 1= zeer oneens tot 5 = zeer eens

	Aantal		Percentage (%)	
	Aantal bij hongerige dieren die niet lijden	Aantal bij hongerige dieren die lijden	Percentage (%) bij hongerige dieren die niet lijden	Percentage (%) bij hongerige dieren die lijden
1	77	39	18,1	9,2
2	39	32	9,2	7,5
3	52	33	12,2	7,7
4	67	51	15,7	12,0
5	191	271	44,8	63,6

Bij de vraag of er zorg moest worden toegepast wanneer de grote grazers honger hebben was 44,8% van het totaal aan respondenten het zeer eens met het toepassen van zorg. 18,1% aan het totaal van respondenten was het zeer oneens met het toepassen van zorg wanneer dieren honger hadden. Bij de vraag of er zorg moet worden geboden aan dieren die hongerlijden, geeft 63,6% van het totaal aan respondenten aan dat deze het zeer eens zijn met het aanbieden van zorg. Van het totaal aan respondenten geeft 9,2% aan dat deze het zeer oneens zijn met het aanbieden van zorg (tabel 4).

3.3.3 Ziek versus ernstig ziek

Tabel 5: Aantal respondenten (n=426) over het toepassen van zorg bij zieke dieren die niet lijden en bij ernstig zieke dieren die wel lijden op een schaal van 1= zeer oneens tot 5 = zeer eens

	Aantal		Percentage (%)	
	Aantal bij zieke dieren die niet lijden	Aantal bij ernstig zieke dieren die lijden	Percentage (%) bij zieke dieren die niet lijden	Percentage (%) bij ernstig zieke dieren die lijden
1	72	37	16,9	8,7
2	48	33	11,3	7,7
3	69	31	16,2	7,3
4	71	63	16,7	14,8
5	166	262	39,0	61,5

Bij de vraag of er zorg moest worden gegeven aan zieke dieren die niet lijden was 39% van het totaal aan respondenten het zeer eens en 16,9% van de respondenten het zeer oneens.

Dit staat tegenover 61,5% van het totaal aan respondenten die het zeer eens zijn met het toepassen van zorg wanneer het dier ernstig ziek is en lijdt, terwijl 8,7% respondenten het zeer oneens zijn met het toepassen van zorg wanneer het dier ernstig ziek is en lijdt (tabel 5).

3.3.4 Licht gewond versus zwaargewond

Tabel 6: Aantal respondenten (n=426) over het toepassen van zorg bij licht gewonde dieren en bij zwaargewonde dieren op een schaal van 1= zeer oneens tot 5 = zeer eens

	Aantal		Percentage	
	Aantal bij licht gewond	Aantal bij zwaargewond	Percentage (%) bij licht gewond	Percentage (%) bij zwaargewond
1	79	40	18,5	9,4
2	68	38	16,0	8,9
3	79	29	18,5	6,8
4	68	60	16,0	14,1
5	132	259	31,0	60,8

De vraag of er zorg moet worden toegepast bij dieren die licht gewond zijn gaf bij 31% van het totaal aan respondenten dat de respondenten het zeer eens zijn met het wel toepassen van zorg. 18,5% van het totaal aan respondenten is het zeer oneens met het toepassen van zorg aan licht gewonde dieren.

Van de vraag of er zorg moet worden toegepast bij dieren die zwaargewond zijn en lijden was 60,8% van het totaal aan respondenten het zeer eens met het toepassen van zorg terwijl 9,4% het zeer oneens waren met het toepassen van zorg bij zwaargewonde dieren (tabel 6).

3.3.5 Vergelijking niet lijden versus lijden

De vervolgstap is per lijdensweg te kijken of de respondenten meer zorg willen bieden bij het stijgen van het lijden van de grote grazers dan wanneer de grote grazers niet lijden.

Wanneer de grote grazers verzwakt zijn, maar niet lijden, dan vindt 39,7% van het totaal aan respondenten dat er zeer zeker zorg moet worden toegepast. Dit percentage stijgt naar 64,8% wanneer de dieren ernstig verzwakt zijn en lijden. Daarnaast daalt het percentage van het totaal aan respondenten dat zeer zeker geen zorg wilt toepassen van 17,6% naar 7,3%.

Van honger naar honger lijden bij de grote grazers stijgt het percentage van het totaalaantal respondenten dat zeer zeker zorg wilt bieden van 44,8% naar 63,6%. Het aantal respondenten wat zeer zeker geen zorg wil bieden daalt van 18,1% naar 9,2%.

Bij de verschuiving van zieke groter grazers naar ernstig zieke grote grazers die ook lijden is er sprake van een stijging in het totaalaantal respondenten die zeer zeker zorg willen bieden van 39% naar 61,5%. Het percentage van het totaalaantal respondenten wat zeer zeker geen zorg wil bieden daalt van 16,9% naar 8,7%.

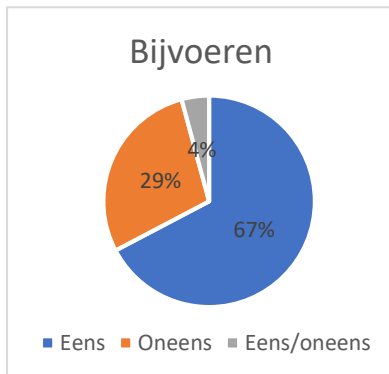
Tot slot is er sprake van een stijging van het percentage in het totaalaantal respondenten die zeer zeker zorg willen bieden wanneer de verschuiving plaatsvindt van licht gewond naar ernstig gewond en lijden. Dit percentage stijgt van 31% naar 60,8%. Daarnaast daalt het percentage in het totaalaantal respondenten wat zeer zeker geen zorg wilt bieden van 18,5% naar 9,4%.

3.4 Alternatieven beleid

In de enquête kon de respondent op een schaal aangeven of degene het zeer eens of zeer oneens was met een alternatief. Deze schaal liep van 1 tot en met 5, waarbij 1 zeer oneens was en 5 zeer eens. Voor deze enquêtevragen behoort keuze 1 en 2 tot het niet eens zijn met een alternatief en keuze 4 en 5 behoort tot het wel eens zijn met een alternatief.

Zodoende dat keuze 1 en 2 tot het antwoord oneens en 3 en 4 tot het antwoord eens zijn samengevoegd. Keuze 3 is hierbij zowel niet eens als niet oneens.

3.4.1 Bijvoeren

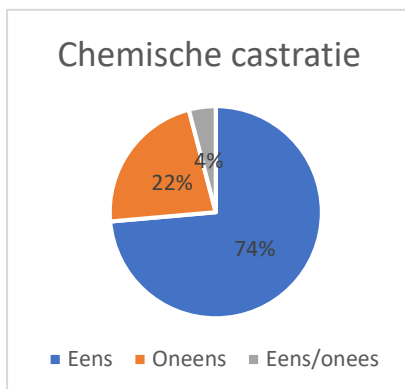

De respondenten moesten in twee vragen kiezen of de respondent het eens of oneens was met bijvoeren als alternatief. Van deze twee vragen is het percentage van het totaal aan respondenten dat het eens of oneens was of het zowel niet eens als niet oneens was gemiddeld genomen om zo een definitief percentage te geven.

Van het totaal aan respondenten was 67,3% het eens met bijvoeren als alternatief. 28,5% was het oneens met dit alternatief en 4,2% van het totaal aan respondenten was het zowel niet eens als oneens (figuur 5).

Figuur 5: resultaten van bijvoeren als alternatief waarbij de respondenten (n=426) konden kiezen uit eens, oneens of zowel niet eens als oneens

3.4.2 Chemische castratie

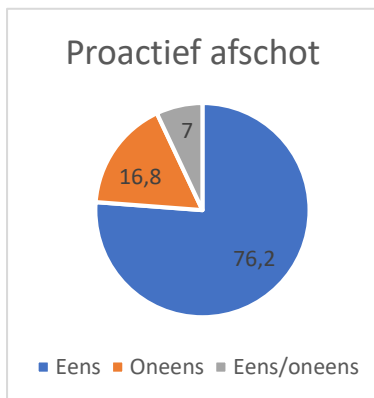
Ook voor chemische castratie als alternatief moesten de respondenten in twee vragen aangeven of zij het eens of oneens waren met dit alternatief. Opnieuw was er bij één vraag de keuze om geen mening aan te geven.

Van het totaal aan respondenten was 73,6% het eens met chemische castratie als alternatief. Van de 426 respondenten was daarnaast 22,3% het oneens met chemische castratie als alternatief en 4,1% van het totaal aan respondenten was het zowel niet eens als oneens (figuur 6).

Figuur 6: resultaten van chemische castratie als alternatief waarbij de respondenten (n=426) konden kiezen uit eens, oneens of zowel niet eens als oneens

3.4.3 Proactief afschot

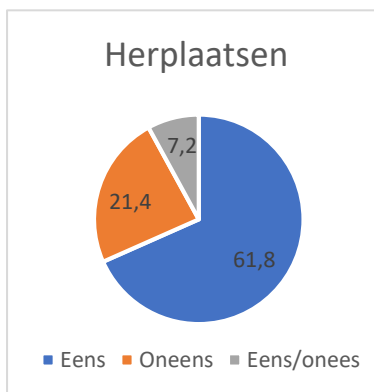

De vraag of de respondent het eens was met proactief afschot als alternatief kwam in twee vragen naar voren. Van deze twee vragen, van zowel het eens als oneens zijn, is vervolgens het gemiddelde genomen.

Van het gehele totaal aan respondenten is 76,2% van de respondenten het eens met proactief afschot als alternatief. Van hetzelfde totaal aan respondenten is 16,8% het niet eens met proactief afschot als alternatief. 7% van de respondenten was het zowel niet eens als oneens (figuur 7).

Figuur 7: resultaten van proactief afschot als alternatief waarbij de respondenten (n=426) konden kiezen uit eens, oneens of zowel niet eens als oneens

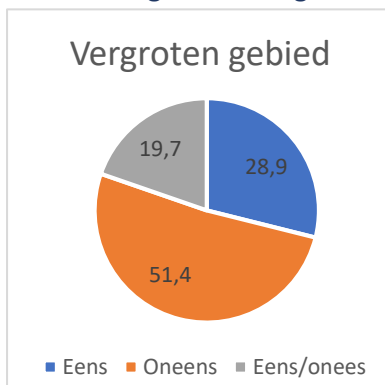
3.4.4 Herplaatsen

Bij herplaatsing van de grote grazers uit de Oostvaardersplassen naar een ander gebied was 61,8% van de respondenten het eens met herplaatsing van de grote grazers als alternatief. Van het totaal aan respondenten was 21,4% het niet eens met herplaatsing als alternatief en 7,2% van het totaal aan respondenten was het zowel niet eens als oneens (figuur 8).

Figuur 8: resultaten van herplaatsen als alternatief waarbij de respondenten (n=426) konden kiezen uit eens, oneens of zowel niet eens als oneens

3.4.5 Vergroten van gebied

Het laatste alternatief is ook het alternatief wat als enige meer tegenstanders dan voorstanders heeft. Bij de vraag of het vergroten van het gebied wat de Oostvaardersplassen betreft een goed alternatief was, gaf 28,9% van het totaal aan respondenten aan dat deze het eens waren met het alternatief. 51,4% van de respondenten gaf aan het niet eens te zijn met het alternatief en 19,7% van het totaal aan respondenten was het zowel niet eens als oneens (figuur 9).

Figuur 9: resultaten van vergroten gebied als alternatief waarbij de respondenten (n=426) konden kiezen uit eens, oneens of zowel niet eens als oneens

4 Discussie

4.1 Doel onderzoek

De doelstelling van dit onderzoek is inzicht bieden in de mening van de Nederlandse burger over het conflict tussen autonomie en welzijn. Externe partijen, bijvoorbeeld Staatsbosbeheer en dierenwelzijnsorganisaties, zullen beslissingen in bijvoorbeeld beleid en projecten kunnen baseren op deze mening. Daarnaast, door inzicht te bieden in de mening van de respondenten over de vijf alternatieven, kunnen deze partijen kijken welk alternatief of alternatieven het beste geïmplementeerd kan of kunnen worden zodat actievoering en rellen door tegenstanders van het huidige beleid voorkomen kunnen worden.

4.2 Methode

Om de steekproefpopulatie voor dit onderzoek te bereiken werd er een enquête uitgezet. Deze enquête had een looptijd van drie weken, maar werd stopgezet na vier dagen omdat er binnen vier dagen 465 respondenten waren behaald terwijl er 385 respondenten nodig waren. De enquête bestond uit vier delen waarbij bij twee delen de respondent op een schaal moest aangeven in hoeverre de respondent het eens was met de huidige situatie in de Oostvaardersplassen en het toepassen van zorg op de grote grazers. De overige twee delen bestonden uit casussen waarbij de respondent het commentaar moest kiezen wat het beste bij de mening van de respondent paste. Het laatste deel bestond uit algemene vragen over de respondent zelf. De eerste drie delen bestonden uit verplichte vragen, waarbij de respondent niet door kon met de volgende vraag wanneer de vorige vraag nog niet was ingevuld. De algemene vragen konden worden overgeslagen.

Van de 465 respondenten zijn de antwoorden van 426 respondenten gebruikt voor de resultaten en conclusie van het onderzoek, dit omdat 39 respondenten de enquête niet volledig hadden ingevuld. Door de reacties op Facebook en LinkedIn die mensen hadden op de enquête is er opgemerkt dat dit vooral kwam door drie punten die invloed hebben op de validiteit van het onderzoek: het ontbreken van een derde optie waarbij mensen kunnen aangeven dat ze geen mening hebben of geen antwoord geven en het geven van eigen opmerkingen of aanvullingen op een vraag of deel van de enquête. Ook het verplichten tot invullen van een vraag voordat men door kon naar de volgende vraag vormde een barrière, zoals vernoemd in verschillende reacties op de enquête. Ook waren sommige vragen te moeilijk, waardoor de respondent afhaakte zonder de enquête te voltooien.

Zowel het ontbreken van een geen mening-optie of de optie voor eigen opmerkingen, als de keuze dat alle vragen verplicht moesten worden ingevuld, waren bewuste keuzes. Een geen mening-optie zou er namelijk voor kunnen zorgen dat de respondent te makkelijk deze optie kiest. Eigen opmerkingen van de respondent waren niet relevant voor de data-analyse, vandaar dat er geen mogelijkheid was tot het geven van opmerkingen.

Bij de betrouwbaarheid van het onderzoek moeten enige opmerkingen worden geplaatst. De enquête is uitgezet via sociale media en in een Facebookgroep waar de doelgroep bestond uit geïnteresseerden in de grote grazers van de Oostvaardersplassen. Het uitzetten van de enquête via sociale media heeft als resultaat dat de enquête een bepaalde groep respondenten aantrekt. Uit de resultaten van de algemene vragen blijken dit vooral jonge, hoogopgeleide vrouwen te zijn. Deze groep respondenten heeft een andere mening dan bijvoorbeeld laagopgeleide of hoogopgeleide, oudere of jongere mannen (Schlozman, Burns, Verba en Donahue, 1995).

Vrouwen zijn meer geneigd om te zorgen voor dieren dan mannen. Omdat de respondenten voornamelijk uit jonge en hoogopgeleide vrouwen bestaan zullen de resultaten van de enquête bij deze groep zich erg richten op het toepassen van zorg op de grote grazers, zowel bij het lijden van de grote grazers als de vijf alternatieven (Kendall, Holli, Labao en Sharp, 2006).

Een specifieke doelgroep zoals deze respondenten zorgt ervoor dat de resultaten van de enquête mogelijk geen goed beeld geven van de mening van de Nederlandse burger, maar slechts van de mening van jong en hoogopgeleide vrouwen. Dit zorgt er ook voor dat er alleen een conclusie op deelvragen en hoofdvraag kan worden getrokken over deze respondenten en niet over de Nederlandse burger.

4.3 Discussiepunten van het onderzoek

4.3.1 Willen zorgen

De respondent is het duidelijk eens met het ingrijpen in de natuurlijke situatie van de grote grazers in de Oostvaardersplassen. De resultaten geven aan dat de respondenten willen zorgen, mede door het zeer eens zijn met vier van de vijf alternatieven die allemaal zijn bedoeld voor het bieden van een vorm van zorg en een alternatief zijn voor het huidige beleid.

Bijvoeren is wel gekozen als een alternatief waar de respondenten het zeer eens mee waren, maar het is volgens de resultaten niet het alternatief waar de respondenten het het meest mee eens waren. Het lijkt of de respondenten vinden dat bijvoeren een oplossing voor de korte termijn is. Daarnaast hebben verschillende experts laten weten dat bijvoeren één van de slechtste alternatieven is en op langer termijn zelfs negatieve gevolgen voor de grote grazers kan hebben (Venhuizen, 2018). Bijvoeren heeft namelijk slechts kort invloed op de grote grazers van de Oostvaardersplassen. Het zorgt ervoor dat zwakke dieren langer blijven leven, maar dat vervolgens de hoeveelheid dieren in het gebied niet daalt waardoor het tekort aan voedsel, ruimte en schuilmogelijkheden voor de grote grazers blijft.

Respondenten waren het zeer eens met lange termijn alternatieven, namelijk proactief afschot, chemische castratie en herplaatsing. Een van de redenen hiervoor kan zijn dat, ondanks dat deze alternatieven zeer ingrijpend zijn, de respondent wil zorgen of het idee heeft dat de respondent moet zorgen voor de grote grazers (Vazeou-Nieuwenhuis en Schumann, 2018). Uit de inleiding blijkt dat proactief afschot een niet gewild alternatief is, terwijl uit de resultaten van de enquête het tegenovergestelde blijkt. Het proactief afschot van achttienhonderd edelherten wat in november 2018 is gestart, is vervolgens gestopt naar aanleiding van protest van actievoerders en dierenwelzijnsorganisaties (de Dierenbescherming, 2018). Na het verkrijgen van de resultaten is het echter te bediscussiëren of dit proactief afschot ook gestopt had moeten worden en of Staatsbosbeheer niet opnieuw moet beginnen met het afschot van de edelherten. Hetzelfde geldt voor chemische castratie, een onderwerp waar vanuit literatuur en de inleiding bleek dat hier nog weinig informatie over bekend was. Door de stress die het de dieren zou opleveren werd ervoor gekozen dit alternatief niet toe te passen. Uit de resultaten blijkt dat ook deze keus opnieuw bediscussieerd moet worden, omdat hieruit blijkt dat dit één van de alternatieven was waar de respondenten het het meest mee eens waren.

De reden dat vergroten van het gebied als alternatief niet werd gekozen als acceptabel lange termijn alternatief kan zijn omdat de respondenten dit alternatief opvatten als niet haalbaar of belemmerend voor de infrastructuur en het leefgebied voor de mens.

4.3.2 Geen gemaakt verschil tussen gehouden- en wilde dieren

Het huidige beleid over de grote grazers van de Oostvaardersplassen gaat ervan uit dat de grote grazers wild zijn. Het beleid is specifiek gericht op wilde dieren en niet op gehouden of semi-gehouden dieren (ICMO, 2012).

Onderzoekers en mensen in het algemeen zijn geneigd om te denken dat de persoonlijkheid en zorg van dieren in gevangenschap hetzelfde is als de persoonlijkheid en nodige zorg van wilde dieren (Herborn, Macleod, Miles, Schofield, Alexander en Arnold, 2009).

Mensen willen zorgen voor gehouden dieren omdat dit als plicht wordt gezien: namelijk de plicht om te zorgen (RDA, 2012). Wanneer de respondenten het verschil niet maken tussen gehouden- en wilde dieren wanneer er wordt gesproken over de grote grazers van de Oostvaardersplassen, zullen de respondenten de enquête zo invullen alsof er wordt gepraat over zorg toepassen op gehouden dieren. De respondenten zullen dan vanuit emoties en normen en waarden kiezen voor toepassen van zorg op de grote grazers en dit ook laten blijken bij het beantwoorden van de vragen in de enquête (Ross en Mason, 2017).

4.3.3 Eigen emoties

Meningen zijn namelijk niet alleen gericht op feiten, maar ook emoties beïnvloeden de mening van de respondent. Het kan dat de respondenten kiezen voor zorg voor de grote grazers in de Oostvaardersplassen omdat de respondent zelf negatieve emoties ervaart. Het ervaren van negatieve emoties neigt mensen om onrecht tegen deze groep dieren te verdedigen en te willen oplossen. Ook denkt de mens dat eigen negatieve emoties minder worden of verdwijnen wanneer een andere partij, dus ook een partij dieren, een goed en verzorgd leven ervaart (Deuter en Otte, 2018). Daarnaast zijn de grote grazers van de Oostvaardersplassen een gevoelig onderwerp wat veel emoties bij mensen losmaakt, wat ook blijkt uit de enquête en de reacties hierop.

Door de antwoorden op de vragen meer op eigen emoties te laten baseren en niet zo zeer op de feiten, kan het dat in de resultaten het toepassen van zorgplicht en het helpen van de grote grazers zeer benadrukt wordt. Dit in tegenstelling wanneer de antwoorden meer op feiten waren gebaseerd (Morris, Knight en Lesley, 2012). Dit punt heeft geldt vooral voor deze groep respondenten: jonge en hoogopgeleide vrouwen hechten namelijk emotioneel meer waarde aan dieren dan mannen doen (Donovan en Adams, 2007).

5 Conclusie en aanbevelingen

5.1 Inleiding

Dit hoofdstuk vormt de conclusie van het onderzoek en de hoofdvraag van dit onderzoek: wat vindt de Nederlandse burger van het huidige beleid over de grote grazers van de Oostvaardersplassen en mogelijke alternatieven waarbij een conflict ontstaat tussen autonomie en welzijn?

Het onderzoek is uitgevoerd aan de hand van een uitgezette enquête die door 426 respondenten is ingevuld. De verzamelde gegevens van de enquête zijn in SPSS geanalyseerd en zodoende zijn de resultaten en de conclusie tot staande gekomen.

De conclusie zal bestaan uit de conclusie op elke deelvraag en conclusie op de hoofdvraag. Door een conclusie te geven zal het antwoord op elke deelvraag en de hoofdvraag worden gegeven. Welke resultaten voor de deelvragen hebben bijgedragen aan het vormen van de conclusie is te zien in hoofdstuk 4: resultaten.

5.2 Conclusie per deelvraag

Voor de eerste deelvraag, namelijk “wat is de mening over de huidige situatie van de Oostvaardersplassen wat betreft voedsel, ruimte en schuilmogelijkheden voor de grote grazers”, geldt dat bij zowel ruimte, vegetatie als voedsel en bij schuilmogelijkheden meer dan de helft van de respondenten het zeer oneens met de beschikbaarheid voor de grote grazers in de Oostvaardersplassen. Gemiddeld gerekend was 58,4% van het totaal aan respondenten het zeer oneens met de huidige situatie wat betreft ruimte, vegetatie als voedsel en schuilmogelijkheden en afgerond was 5% het zeer eens met de huidige situatie.

Hiermee kan worden geconcludeerd dat de respondenten van dit onderzoek het niet eens is met de huidige situatie van de Oostvaardersplassen voor de grote grazers als het gaat om ruimte, vegetatie als voedsel en schuilmogelijkheden.

Bij tweede deelvraag, namelijk “is de mate van lijden van de grote grazers van invloed op het wel of niet toepassen van zorgplicht binnen de Oostvaardersplassen”, kan de conclusie worden getrokken dat het mate van lijden van de grote grazers wel van invloed is op het toepassen van zorgplicht binnen de Oostvaardersplassen.

Uit het resultaat van de beantwoorde enquêtevragen blijkt dat een meerderheid van het totaal aan respondenten het bij de laatste deelvraag bij vier van de vijf alternatieven het eens is met het gegeven alternatief. Voor vier van de vijf alternatieven is de meerderheid van het totaal aan respondenten het eens met het gegeven alternatief. Dit geldt voor bijvoeren, chemische castratie, proactief afschot en herplaatsing. Een meerderheid van de respondenten is het niet eens met vergroten van het gebied als alternatief.

Bijvoeren was een van de vijf alternatieven waarover de mening van de respondenten werd gevraagd. 67,3% van het totaal aan respondenten was het eens met bijvoeren als alternatief. 28,5% was het oneens met dit alternatief. Bij chemische castratie als alternatief gaf van het totaal aan respondenten 73,6% aan het eens met chemische castratie als alternatief.

Van het totaal aan respondenten was daarnaast 22,3% het oneens met chemische castratie als alternatief. Proactief afschot scoorde het hoogst als alternatief waar de respondenten het eens mee waren. Voor proactief afschot als alternatief gaf 76,2% van de respondenten aan het eens te zijn met proactief afschot als alternatief. Van hetzelfde totaal aan respondenten is 16,8% het niet eens met proactief afschot als alternatief.

Herplaatsing als alternatief scoorde 61,8% van de respondenten die het eens met herplaatsing van de grote grazers als alternatief. Van het totaal aan respondenten was 21,4% het niet eens met herplaatsing als alternatief.

Eén van de alternatieven heeft een meerderheid als het gaat om respondenten die het niet eens was met het alternatief. Dit alternatief is het vergroten van het gebied van de Oostvaardersplassen. Van het totaal aan respondenten gaf 28,9% aan dat deze het eens waren met het alternatief. Van het totaal gaf 51,4% van de respondenten aan het niet eens te zijn met het alternatief.

5.3 Conclusie van de hoofdvraag

De hoofdvraag “Wat vindt de Nederlandse burger van het huidige beleid over de grote grazers van de Oostvaardersplassen en mogelijke alternatieven waarbij een conflict ontstaat tussen autonomie en welzijn?” kan met verzamelde resultaten alleen worden beantwoord voor de respondenten van dit onderzoek en niet voor de Nederlandse burger. De resultaten zijn namelijk niet representatief voor de Nederlandse burger.

De respondenten zijn het niet eens met het huidige beleid over de grote grazers van de Oostvaardersplassen. Daarnaast blijkt dat de respondenten het met vier van de vijf alternatieven eens is. Deze vier alternatieven zijn bijvoeren, chemische castratie, proactief afschot en herplaatsing. Het lijkt dat respondenten bijvoeren een korte termijn alternatief vinden en de overige alternatieven een alternatief voor de langere termijn. Met één van de alternatieven, namelijk vergroten van het gebied, is de Nederlandse burger het niet eens.

6 Aanbevelingen

Naar aanleiding van de gegeven conclusie op het onderzoek wordt er een drietal aan aanbevelingen gegeven.

6.1 Verandering van beleid

Om een ander alternatief uit te voeren in de Oostvaardersplassen moet eerst een uitgebreider onderzoek worden gedaan naar de mening van de Nederlandse burgers. Met de behaalde respondenten van dit onderzoek is het niet aan te bevelen om nu een veel gekozen alternatief, zoals chemische castratie, direct toe te passen. Dit omdat het alleen zeker is dat deze groep respondenten deze mening heeft en niet de Nederlandse bevolking. Er moet bij het doorvoeren van een van de vijf alternatieven worden bedacht dat bijvoeren voor de respondenten een korte termijn alternatief leek en dat chemische castratie, proactief afschot en herplaatsing alternatieven voor de langere termijn leken. Uit de resultaten bleek dat vergroten van gebied een alternatief was waar de respondenten niet achter stonden, vandaar is de aanbeveling om dit alternatief niet te kiezen.

6.2 Informatie delen

Als de betrouwbaarheid van het vervolgonderzoek of dit onderzoek verbeterd wordt, dan raad ik ten eerste aan om de resultaten en de conclusie van dat onderzoek te delen met derden. Om misinterpretatie te voorkomen is het niet de bedoeling dat de verzamelde resultaten en conclusie niet met allerlei partijen te delen. Het is verstandig de gegevens met onafhankelijke personen te delen die ook zonder vooroordelen een advies kunnen uitbrengen aan partijen als Staatsbosbeheer, gemeente Lelystad of dierenwelzijnsorganisaties. Het is in ieder geval zeer belangrijk dat de gegevens niet zomaar met partijen wordt gedeeld. Het gevolg hiervan kan zijn dat organisaties de gegevens tegen andere organisaties gaan gebruiken zonder dat achterliggende informatie en resultaten worden meegenomen.

Door de gegevens te gebruiken om een advies of aanbeveling uit te brengen kunnen organisaties de gegevens en achterliggende informatie vanuit het onderzoek gebruiken om van beleid te veranderen of dit in afweging te nemen. Het helpt in ieder geval bepaalde organisaties onder ogen te zien dat bepaalde meningen niet kloppen in vergelijking met deze verzamelde resultaten en gegeven conclusie.

6.3 Vervolgonderzoek

Om een gevarieerde steekproefpopulatie te krijgen zonder dat de populatie neigt naar een specifieke mening kan er een vervolgonderzoek worden uitgevoerd bij verschillende delen van de Nederlandse bevolking. Door de Nederlandse bevolking in groepen in te delen is de kans groter dat er een gevarieerd aanbod van resultaten uitkomt. De populatie kan ingedeeld worden per provincie, gemeente, opleiding, leeftijd of bijvoorbeeld geslacht. Dit verhoogt uiteindelijk de betrouwbaarheid van het onderzoek, omdat de resultaten meer verspreid liggen en er een grote diversiteit aan respondenten zal zijn.

7 Literatuurlijst

Beemster, N., Cornelissen, P., Kuypers, H. (2018). *Vegetatie, vogels, grote herbivoren en recreatie in de Oostvaardersplassen*. Verslag monitoring mei 2017 t/m april 2018. Staatsbosbeheer, Deventer, Nederland.

Beunen, R., de Vries, J. (2011). *The governance of Natura2000 sites: the importance of initial choices in the organisation of planning processes*. Journal of Environmental Planning and Management 13 (1). 1-21. DOI: 10.1080/09640568.2010.549034

Bolt, L. L. E., Verweij, M. F., Van Delden, J. J. M. (2007). *Ethiek in de praktijk*. Assen: van Gorcum

Caciuc, T. (2014). *Ecocentric reflections on the realization of environmental education*. Procedia - social and behavioural sciences 137. 93-99. "Dunarea de Jos" University of Galati, Roemenië.

Canessa, S., Converse, S. J. (2016). *Adaptive management for improving species conservation across the captive-wild spectrum*. Biological conservation. (199). 123-121. DOI: 10.1016/j.biocon.2016.04.026

CBS. (2018). *Regionale kerncijfers van Nederland in 2017 en 2018*. Geraadpleegd van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/70072ned/table?ts=1547982452308>

Cock Buning, T. de, Pompe, V., Hopster, H. en de Brauw, C. (2012). *Denken over Dieren, inventarisatie van publiekswaarden en verwachtingen van praktijken in 2011*. Athena Instituut, VU Amsterdam. Nederland

De Dierenbescherming. (2018). *De Oostvaardersplassen: achtergrond en visie Dierenbescherming op de grote grazers*. Dierenbescherming, Den Haag, Nederland.

De Dierenbescherming. (2018). *Geef de grote grazers van de Oostvaardersplassen de rust en ruimte*. Geraadpleegd van <https://www.dierenbescherming.nl/wat-wij-doen/actueel/nieuws/nieuws-overzicht/geef-grote-grazers-oostvaardersplassen-rust-en-ruimte>

Deuter, C. E., Otte, C. (2018). *The role of physiological arousal for self-reported emotional empathy*. Autonomic Neuroscience. (214). 9-14. DOI: 10.1016/j.autneu.2018.07.002

Donovan, J. & C.J. Adams (2007). *The feminist care tradition in animal ethics: a reader*. New York, Columbia University Press.

Elliot, R. (1987). Moral autonomy, self-determination and animal rights. The Monist 70 (1). 83-97. United Kingdom: Oxford University Press.

Gamborg, C., Gemmen, B., Christiansen, S. B., & Sandøe, P. (2010). *De-domestication: ethics at the intersection of landscape restoration and animal welfare*. Environmental Values 19, 57-78. DOI: 10.3197/096327110X485383

Gamborg, C., Palmer, C. & Sandøe, P. (2012) *Ethics of Wildlife Management and Conservation: What Should We Try to Protect?* Nature Education Knowledge 3(10):8. University of Copenhagen, Danish Centre for Forest, Landscape and Planning and the Danish Centre for Bioethics and Risk Management & University of Texas.

- ICMO2. (2010). *Natural processes, animal welfare, moral aspects and management of the Oostvaardersplassen*. Report on the second International Commission on Management of the Oostvaardersplassen (ICMO2). The Hague/Wageningen, Wing rapport 039. 92 p. Wageningen, Nederland.
- ICMO2. (2006). *Reconciling Nature and human interests. Report of the International Committee on the Management of large herbivores in the Oostvaardersplassen* (ICMO). The Hague/Wageningen, Netherlands. Geraadpleegd van <http://edepot.wur.nl/118196>
- Jorgensen, D. (2015). *Rethinking Rewilding*. Geoforum 65. 482-488. Department of Ecology and Environmental Science, Umea University.
- Kalden, C. (2011). *Protocol vroeg reactief beheer Oostvaardersplassen*. Staatbosbeheer, Deventer, Nederland.
- Kendall, H. A., Holli, A., Lobao, L. M., Sharp, J. S. (2006). *Public Concern with Animal Well-Being: Place, Social Structural Location, and Individual Experience*. Rural Sociology 71(3). 399-428.
- Mattijssen, T., Breman, B., Stevens, T. (2018). *Oostvaardersplassen: analyse discussie in sociale media*. Wageningen University & Research, Wageningen, Nederland. Geraadpleegd van <https://www.wur.nl/nl/nieuws/Oostvaardersplassen-analyse-discussie-in-sociale-media.htm>
- Morris, P., Knight, S., Lesley, S. (2012). *Belief in Animal Mind: Does Familiarity with Animals Influence Beliefs about Animal Emotions?* Society & Animals. 211-24. University of Portsmouth, United Kingdom.
- Ministerie van Economie, Landbouw en Innovatie. (2011). *Ethiek in beleid: waarden wegen met gevoel en verstand*. Rijksoverheid, Den Haag, Nederland.
- NOS. (2018). *Herten uit de Oostvaardersplassen afgeschoten op de A6*. Geraadpleegd van <https://nos.nl/artikel/2232736-herten-uit-oostvaardersplassen-afgeschoten-op-de-a6.html>
- Ohl, F., Staay, F. J. (2011). *Animal welfare: At the interface between science and society*. The Veterinary Journal 192 (1). 13-19. Faculteit diergeneeskunde, Utrecht, Nederland. DOI: 10.1016/j.tvjl.2011.05.019
- Ohl, F. en Putman, R. J. (2013). *Applying wildlife welfare principles at the population level*. Scottish Natural Heritage Commissioned Report No. 629. 37 p. Argyll, Scotland.
- Palmer, C. (2010). *Animal Ethics in Context*. New York, NY, Amerika: Columbia University Press.
- Omroep Flevoland. (2018). *Internationale petitie tegen afschot in de Oostvaardersplassen*. Geraadpleegd van <https://www.omroepflevoland.nl/nieuws/164122/internationale-petitie-tegen-afschot-oostvaardersplassen>
- RDA. (2012). *Zorgplicht Natuurlijk Gewogen*. Raad voor Dieraangelegenheden, Ministerie van Landbouw en Economische zaken. Den Haag, Nederland.
- RDA. (2017). *Wegen van Welzijn van Dieren in de Natuur*. Raad voor Dieraangelegenheden, Ministerie van Landbouw en Economische zaken. Den Haag, Nederland.

Rijksoverheid. (2018). *Onderwijs in cijfers: hoogst behaald onderwijsniveau in Nederland*. Geraadpleegd van <https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/onderwijs-algemeen/hoogst-behaald-opleidingsniveau>

Ross, M., Mason, G. J. (2017). *The effects of preferred natural stimuli on humans' affective states, physiological stress and mental health, and the potential implications for well-being in captive animals*. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews* (83). 46-62. DOI: 10.1016/j.neubiorev.2017.09.012

Schlozman, K. L., Burns, N., Verba, S., Donahue, J. (1995). Gender en Citizen participation: Is there a different voice? *American Journal of Political Science*. Vol. 39 (2). 267-293. DOI: 10.2307/2111613

Staatsbosbeheer. (2018). *Nieuwe beleidslijn bijvoeren Oostvaardersplassen*. Geraadpleegd van <https://www.staatsbosbeheer.nl/over-staatsbosbeheer/nieuws/2018/12/nieuwe-beleidslijn-bijvoeren-oostvaardersplassen>

Swan, G. J. F., Redpath, S. M., Bearhop, S., McDonald, R. A. (2017). *Ecology of Problem Individuals and the Efficacy of Selective Wildlife Management*. *Trends in Ecology & Evolution* 32 (7). 518-530. DOI: 10.1016/j.tree.2017.03.011

Tanentzap, J. A., Lloyd, K. M. (2017). *Fencing in nature? Predator exclusion restores habitat for native fauna and leads biodiversity to spill over into the wider landscape*. *Biological Conservation* 214. 119-126. University of Cambridge, Cambridge, UK. DOI: 10.1016/j.biocon.2017.08.001

Vazeou-Nieuwenhuis, A., Schumann, K. (2017). *Self-compassionate and apologetic? How and why having compassion toward the self relates to a willingness to apologize*. *Personality and Individual Differences*. (124). 71-74. DOI: 10.1016/j.paid.2017.12.002

Venhuizen, G. (2018). *Bijvoeren grote grazers Oostvaardersplassen kan dierenleed versterken*. Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/03/01/grote-grazers-oostvaardersplassen-toch-bijgevoerd-a1594108>

Bijlage 1: enquête

De mening van de Nederlandse burger over de Oostvaardersplassen

Start

Beste meneer, mevrouw,

Er is momenteel veel discussie gaande over het huidige beleid wat wordt uitgevoerd over de grote grazers van de Oostvaardersplassen. Dit beleid zorgt voor een conflict tussen de dieren in natuurlijke staat laten en juist zorg bieden aan de dieren. Voor mijn eindscriptie voor de studie Diergezondheid en Management aan de Aeres Hogeschool te Dronten ben ik bezig met een onderzoek naar de mening van de Nederlandse burger over het huidige beleid over de grote grazers van de Oostvaardersplassen en vijf gegeven alternatieven voor dit beleid.

Woont u in Nederland en bent u tussen de 16 en 100 jaar, dan zou u mij een groot plezier doen om deze enquête in te vullen.

De enquête bestaat uit 8 vragen en zal zo'n 10 minuten van uw tijd vragen.

Deel 1: zorg bieden

In de Oostvaardersplassen is 2400 hectare toegankelijk voor 2100 grote grazers: de Heckrunderen, Konikpaarden en edelherten. Delen van het gebied worden om en om afgesloten om de natuur te laten herstellen. Ongeveer 1000 hectare van dit gebied is eetbaar (gras, struiken, et cetera) voor de grote grazers, waarbij rekening moet worden gehouden dat in de winter het gras slecht groeit en grond snel kaal wordt. Om te schuilen is er ongeveer 12 hectare bomen en struiken beschikbaar.

Geef op de schaal (1 = zeer oneens, 5 = zeer eens) aan of u vindt dat er voldoende van onderstaande zaken aanwezig is voor de grote grazers van de Oostvaardersplassen. *

	(Zeer oneens)					(Zeer eens)
	1	2	3	4	5	
Ruimte voor het aantal dieren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Beschikbare hoeveelheid vegetatie als voedsel	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mogelijkheid om te schuilen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Staatsbosbeheer zorgt alleen voor de grote grazers van de Oostvaardersplassen wanneer dieren extreem lijden. Dit extreme lijden houdt in: ernstig ziek of verzwakt zijn of ernstig gewond zijn. De winter van 2018 was een van de weinige keren dat Staatsbosbeheer toch besloot om zorg toe te passen door bij te voeren.

Geef bij onderstaande situaties aan of u het er zeer eens of zeer oneens mee bent dat er zorg moet worden toegepast

(1 = zeer oneens, 5 = zeer eens). Bij alle onderstaande situaties mag u ervan uit gaan dat de dieren lijden. *

	(Zeer oneens)			(Zeer eens)	
	1	2	3	4	5
Dieren lijden honger	☐	☐	☐	☐	☐
Dieren zijn ernstig verzwakt en lijden	☐	☐	☐	☐	☐
Dieren zijn ernstig ziek en lijden	☐	☐	☐	☐	☐
Dieren zijn zwaargewond en lijden	☐	☐	☐	☐	☐

Bij onderstaande situaties geldt hetzelfde als bij bovenstaande situaties, maar de dieren lijden hierbij niet. Het gaat om lichte vormen van bovenstaande situaties. Kies opnieuw of u het zeer oneens of zeer eens bent met dat er zorg moet worden toegepast (1 = zeer oneens, 5 = zeer eens). *

	(Zeer oneens)			(Zeer eens)	
	1	2	3	4	5
Dieren hebben honger	☐	☐	☐	☐	☐
Dieren zijn zwak	☐	☐	☐	☐	☐
Dieren zijn ziek	☐	☐	☐	☐	☐
Dieren zijn licht gewond	☐	☐	☐	☐	☐

Deel 2: alternatieven

De Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde kwam met vijf alternatieven voor het beleid dat Staatsbosbeheer momenteel naleeft als het gaat om de grote grazers van de Oostvaardersplassen. Geef hieronder per alternatief aan of u het (zeer) eens of (zeer) oneens bent met dit alternatief.

De grote grazers van de Oostvaardersplassen moeten worden bijgevoerd wanneer er te weinig voedsel beschikbaar is. *

	1	2	3	4	5	
Zeer oneens	☐	☐	☐	☐	☐	Zeer eens

Om de groei van het aantal dieren te remmen moeten dieren chemisch gecastreerd worden of moet er een andere manier van geboortebeperving worden toegepast. *

	1	2	3	4	5	
Zeer oneens	☐	☐	☐	☐	☐	Zeer eens

Om het aantal dieren te beperken moeten dieren worden herplaatst naar andere gebieden. *

	1	2	3	4	5	
Zeer oneens	☐	☐	☐	☐	☐	Zeer eens

Om groei in de groep dieren te beperken moet er voor extreme weersomstandigheden gekeken worden welke dieren deze omstandigheden waarschijnlijk niet zullen overleven (zwakke dieren, gewonde dieren, zieke dieren) en worden deze dieren afgeschoten. *

	1	2	3	4	5	
Zeer oneens	☐	☐	☐	☐	☐	Zeer eens

De groei van de populatie hoeft niet te worden beperkt, het leefgebied moet groter worden door aangrenzende bossen ook open te stellen voor de grote grazers. *

	1	2	3	4	5	
Zeer oneens	☐	☐	☐	☐	☐	Zeer eens

Deel 3: casussen

Het derde deel van de enquête bestaat uit verschillende situaties waarbij u om uw mening wordt gevraagd. U dient het commentaar te kiezen wat zo goed mogelijk bij uw mening past. U kan uit slechts één commentaar kiezen en u dient uw keuze maken nadat alle commentaren zijn gelezen.

U loopt door de Oostvaardersplassen voor een wandeling. Voor u loopt een familie met kleine kinderen. U blijft achter hen lopen en even later ziet u hetzelfde wat ook de kinderen zien: een groep grazende Konikpaarden terwijl iets verderop overblijfselen van het lichaam van een dood Konikpaard ligt. De kinderen hebben duidelijk het overleden Konikpaard gezien en zijn duidelijk geschokt.

Welk commentaar past het best bij uw mening? *

- Omdat de Oostvaardersplassen tot zekere mate vrij toegankelijk is moeten gestorven dieren worden opgeruimd. Zoals de situatie al zei, het is schokkend voor jonge bezoekers en soms ook voor volwassenen.
- Ondanks dat de Oostvaardersplassen in zekere mate vrij toegankelijk is moet Staatsbosbeheer deze overleden dieren laten liggen. Het oogt niet prettig, maar is een goed leerproces voor de kinderen en hoort het bij het in de natuurlijke staat laten van de grote grazers en de Oostvaardersplassen.
- Of de Oostvaardersplassen nou wel of niet deels toegankelijk is, dode dieren moeten niet weggehaald worden, ook al liggen deze in het zicht van bezoekers. Dode dieren vormen een voedingsbodem voor bacteriën, insecten en vogels die vervolgens de natuur van het gebied weer ondersteunen. Zo dragen de dode dieren bij aan de cirkel van het leven binnen de Oostvaardersplassen.

Een alternatief voor het huidige beleid van Staatsbosbeheer is het toepassen van geboortebeperkende middelen bij de grote grazers. Staatsbosbeheer zal de dieren castreren door middel van chemische castratie wat via een spuit in het dier geschoten wordt. Deze castratie zorgt ervoor dat de dieren geen jongen kunnen krijgen. Chemische castratie zou bij vrijwel alle dieren moeten gebeuren om het aantal dieren op langer termijn te verminderen. De chemische castratie werkt enkele maanden tot jaren.

Welk commentaar past het best bij uw mening?

- Ik ben het eens met dit alternatief. Deze vorm van castratie is slechts een kleine ingreep en daarom een goed alternatief om op langer termijn het aantal dieren te beperken.
- Ik ben het niet eens met dit alternatief. Ervoor zorgen dat er geen jongen geboren kunnen worden is tegen het natuurlijk verloop van de Oostvaardersplassen. De grote grazers moeten in natuurlijke staat gelaten worden en dus is het toepassen van geboortebeperkende middelen geen goed alternatief.

Door de druk van dierenwelzijnsorganisaties en activisten heeft Staatsbosbeheer aan het eind van de winter van 2018 besloten toch bij te voeren. Staatsbosbeheer stond tot voorheen bij het besluit niet bij te voeren. Achteraf bleek dat Staatsbosbeheer bekend was met de negatieve gevolgen van bijvoeren voor de populatie.

Welk commentaar past het best bij uw mening? *

- Ik ben het eens met de keuze tot bijvoeren. Ondanks dat het misschien nadelig is voor de populatie moet er bij deze slechte omstandigheden gekeken worden naar de individuele dieren en moet er zeker worden bijgevoerd. Mocht er een volgend jaar weer een keus moeten worden gemaakt, dan kies ik voor bijvoeren.
- Staatsbosbeheer had niet moeten kiezen voor bijvoeren. Ze hadden ondanks protesten van activisten en dierenwelzijnsorganisaties bij hun beleid moeten blijven. Bijvoeren is op langer termijn nadelig voor de populatie doordat zwakke dieren ook een kans krijgen om te leven, waardoor er geen sterke groep dieren kan groeien. Mocht er een volgend jaar weer een keus moeten worden gemaakt, dan kies ik voor niet bijvoeren.

Staatsbosbeheer heeft haar plannen bekend gemaakt: in het najaar van 2018 wordt het aantal grote grazers van de Oostvaardersplassen gehalveerd middels proactief afschot. De zwakste dieren, die waarschijnlijk een winter zoals de winter van 2017-2018 niet zullen overleven zullen worden afgeschoten. Deze groep dieren zal bestaan uit 1800 edelherten.

Welk commentaar past het best bij uw mening? *

- Proactief afschot is een goed alternatief voor het pas afschieten wanneer de dieren al lijden. Door dit afschot toe te staan beperk je het lijden van de dieren en hebben de sterkere dieren een grotere kans om te overleven en zonder lijden de winter door te komen. Je offert een dus zwakke dieren op voor het welzijn van een sterker dier.
- Er mag geen afschot plaatsvinden. Er moet een natuurlijk verloop plaatsvinden, zelfs als dat betekent dat hierdoor zwakkere dieren zullen sterven tijdens een volgende strenge winter. Het is niet aan de mens om in te grijpen in een natuurlijke situatie zoals in de Oostvaardersplassen.

Voor de grote grazers werden geplaatst in de Oostvaardersplassen was het gebied een vogeltrekgebied. Het gebied werd gebruikt door vogels om te rusten, om voedsel te vinden en om te overwinteren in Nederland. Stelt u zich voor dat Staatsbosbeheer in het najaar van 2020 stopt met het beleid rondom de Oostvaardersplassen omdat de overheid heeft besloten dat de Oostvaardersplassen moet sluiten. Alle dieren worden herplaatst.

Welk commentaar past het best bij uw mening? *

- Dit is de beste oplossing. De Oostvaardersplassen had nooit grote grazers mogen plaatsen in het gebied zonder voor de dieren te zorgen.
- De Oostvaardersplassen opheffen is een goede oplossing, maar herplaatsing van de dieren niet. De stress die de dieren zouden ervaren zou slecht zijn voor het welzijn van de dieren. Er moet een andere oplossing komen voor het herplaatsen.
- De Oostvaardersplassen opheffen is geen goede oplossing. Het gebied is belangrijk voor educatie en recreatie van bezoekers. Het beleid van Staatsbosbeheer werkt goed, zolang ze maar niet in grijpen in het natuurlijk bestaan van de dieren.
- De Oostvaardersplassen opheffen is niet nodig. Staatsbosbeheer moet het beleid aanpassen en meer zorg toe gaan passen op de gehele groep dieren. Er moet ingegrepen worden wanneer er te veel dieren zijn door middel van opstellen van meer leefgebied, er te weinig voedsel is of er te weinig schuilmogelijkheden zijn. Als hierop gelet en hiernaar gehandeld wordt, zal de Oostvaardersplassen kunnen blijven bestaan.

Deel 4: algemene vragen

In dit derde en laatste deel van de enquête stel ik u vragen over uzelf. Deze vragen zullen, net zoals deze gehele enquête, anoniem behandeld worden. Het is ook mogelijk om vragen over te slaan indien u deze niet wilt beantwoorden.

In welke leeftijdscategorie valt u?

- 16 jaar en jonger
- 17-24 jaar
- 25-34 jaar
- 35-44 jaar
- 45-54 jaar
- 55-65 jaar
- 65 jaar en ouder

Wat is uw geslacht?

- Man
- Vrouw
- Anders

Wat is uw hoogst genoten opleiding?

- Basisonderwijs
- Vmbo
- Havo/vwo
- Mbo
- Hbo
- Wo

Heeft u huisdieren?

- ja
- nee

Komt u tijdens uw dagelijkse werkzaamheden in aanraking met dieren?

- Ja, voor de hobby
- Ja, voor de productie
- Ja, ik werk met/voor dieren
- Nee

Wat zijn uw eetgewoonten?

- Vleeseter (alle dagen in de week vlees eten)
- Flexitariër (1 dag in de week of meer bewust geen vlees eten)
- Vegetariër (bewust geen vlees eten)
- Veganist (bewust geen dierlijke (bij)producten eten)

Woont u op het platteland, in een dorp of in de stad?

- Platteland
- Dorp (10.000 – 25.000 inwoners)
- Stad (> 25.000 inwoners)

Volgt u het nieuws?

- Ja, dagelijks
- Ja, wekelijks
- Ja, minder dan wekelijks (af en toe)
- Nee

» [Redirection to final page of Enquêtes Maken \(wijzigen\)](#)

Bijlage 2: resultaten algemene vragen

In deze bijlage zijn de antwoorden op de algemene vragen van de enquête te vinden. Deze antwoorden hebben geen invloed op het onderzoek en worden zodoende hier gepresenteerd. Bij deze algemene vragen was er ook de optie geen antwoord te geven. Wanneer de respondent het antwoord niet heeft ingevuld en de vragen open heeft gelaten wordt deze als anoniem weergegeven.

Tabel 7: leeftijdscategorie respondenten (n=426)

	Hoeveelheid	Percentage (%)
Anoniem	9	2,1
17-24 jaar	117	27,5
25-34 jaar	72	16,9
35-44 jaar	51	12,0
45-54 jaar	93	21,8
55-65 jaar	62	14,6
65 jaar en ouder	22	5,2

Tabel 8: resultaten geslacht van de respondenten (n=426) op de vraag "wat is uw geslacht?"

	Hoeveelheid	Percentage (%)
Anoniem	10	2,3
Man	114	26,8
Vrouw	302	70,9

De derde antwoordoptie was "anders". Deze optie is niet gekozen en zodoende ook niet in de resultaten meegenomen of weergegeven.

Tabel 9: resultaten op de vraag "hoogst genoten opleiding van de respondent (n=426)"

	Hoeveelheid	Percentage (%)
Anoniem	10	2,3
Havo/ vwo	45	10,6
Hbo	183	43,0
Mbo	134	31,5
Vmbo	20	4,7
Wo	34	8,0

Tabel 10: resultaten op de vraag "heeft de respondent (n=426) (een) huisdier(en)?"

	Hoeveelheid	Percentage (%)
Anoniem	10	2,3
ja	379	89,0
nee	37	8,7

Tabel 11: resultaten van de vraag "wat is de eetgewoonte van de respondent (n=426)?"

	Hoeveelheid	Percentage (%)
Anoniem	9	2,1
Flexitariër (1 dag in de week of meer bewust geen vlees eten)	143	33,6
Veganist (bewust geen dierlijke (bij)producten eten)	8	1,9
Vegetariër (bewust geen vlees eten)	24	5,6
Vleeseter (alle dagen in de week vlees eten)	242	56,8

Tabel 12: resultaten voor de vraag of de respondent (n=426) werk doet met/voor dieren

	Hoeveelheid	Percentage (%)
Ja, voor de hobby	178	41,8
Ja, voor productie	62	14,6
Ja, met/voor dieren	214	50,2
Nee	69	56,8

Door bij het opstellen van de enquête konden respondenten bij deze vraag meerdere antwoorden invullen, zodoende dat het totaal van de hoeveelheid respondenten meer dan het totaal van de respondenten is.

Tabel 13: resultaten op de vraag "waar woont de respondent (n=426)?"

	Hoeveelheid	Percentage (%)
Anoniem	10	2,3
Dorp (10.000 – 25.000 inwoners)	127	29,8
Platteland	194	45,5
Stad (> 25.000 inwoners)	95	22,3

Tabel 14: resultaten op de vraag of de respondent (n=426) het nieuws volgt

	Hoeveelheid	Percentage (%)
Anoniem	9	2,1
Ja, dagelijks	319	74,9
Ja, minder dan wekelijks (af en toe)	36	8,5
Ja, wekelijks	59	13,8
Nee	3	0,7

Checklist Schriftelijk Rapporteren 2018

Naam: Clea Otgaar
Klas: 4DG

De beoordelingscriteria die met een * zijn aangegeven, zijn 'killing points'. Wanneer de beoordelaar daarvan meer dan vijf heeft aangekruist, dien je het rapport/verslag op alle onvoldoende onderdelen te verbeteren. In het afstudeerwerkstuk zijn geen 'killing points' toegestaan.

1. Het taalgebruik

- Bevat niet meer dan drie grammaticale, spel- en typfouten per duizend woorden; het rapport/verslag is dan afgekeurd*
- Heeft een actieve schrijfstijl*
- Is zakelijk, formeel en objectief *
- Is coherent (verwijs- en verbindingswoorden)*
- Heeft een adequate interpunctie*
- Bevat niet de persoonlijke voornaamwoorden 'ik/mij/me, jij/je/jou, jullie, u, wij/we/ons' *
- Is doelgroepgericht*
- Heeft een uniforme stijl*

2. De ordening

- Het verslag/rapport heeft een logisch opbouw
- Elk hoofdstuk heeft een logische alineastructuur
- Elk hoofdstuk kent een introductie (m.u.v. H.1)

3. Het rapport/verslag

- Is vrij van plagiaat*
- De pagina's zijn genummerd*
- Heeft een uniforme opmaak

4. De omslag

- Bevat de titel
- Vermeldt de auteur(s)

5. De titelpagina/het titelblad

- Heeft een specifieke titel*
- Vermeldt de auteur(s)*
- Vermeldt de plaats en de datum*
- Vermeldt de opdrachtgever(s)*

6. Het voorwoord:

- Bevat de persoonlijke aanleiding tot het schrijven van het rapport/verslag
- Bevat persoonlijke bedankjes (persoonlijke voornaamwoorden toegestaan)

7. De inhoudsopgave:

- Vermeldt alle genummerde onderdelen van het rapport/verslag*
- Vermeldt de samenvatting en de bijlage(n)
- Is overzichtelijk/gestructureerd
- Heeft een correcte paginaverwijzing

8. De samenvatting:

- Is een verkorte versie van het gehele rapport/verslag
- Bevat de conclusies
- Bevat suggesties voor verder onderzoek

- Bevat geen persoonlijke mening
- Staat direct na de inhoudsopgave

9. De inleiding

- Is hoofdstuk 1*
- Beschrijft het kader/de context en de aanleiding*
- Geeft inhoudelijke relevante achtergrondinformatie*
- Bevat de probleemstelling/de onderzoeksvraag*
- Vermeldt het doel*
- Bevat een leeswijzer voor het rapport/verslag*

10. Materiaal en methode

- Beschrijft de gevolgde onderzoeksmethode
- Motiveert de keuze voor de gevolgde onderzoeksmethode
- Past bij de probleemstelling/de onderzoeksvraag*
- Beschrijft de variabelen/eenheden
- Beschrijft de methode van data-analyse

11. De (opmaak van de) kern

- De hoofdstukken en de (sub)paragrafen met maximaal drie niveaus zijn genummerd*
- De hoofdstukken en (sub)paragrafen hebben een passende titel
- Een hoofdstuk beslaat ten minste één pagina
- Een nieuw hoofdstuk begint op een nieuwe pagina
- De zinnen lopen door (geen 'enter' binnen een alinea gebruiken)
- De figuren zijn (door)genummerd en hebben een passende titel (onder de figuur)*
- De tabellen zijn (door)genummerd en hebben een passende titel (boven de tabel)*
- Tabellen en figuren zijn zelfstandig te begrijpen
- In de tekst zijn er verwijzingen naar figuren en/of tabellen*
- De tekst bevat verwijzingen naar de desbetreffende bijlage(n)
- De tekst is ook zonder verwijzingen te begrijpen

12. De discussie

- Vermeldt de interpretatie(s) van de resultaten
- Bevat een vergelijking met relevante literatuur
- Geeft de valide argumentatie weer
- Evalueert de gevolgde onderzoeksmethode
- Bevat een kritische reflectie op de eigen bevindingen

13. De conclusies en aanbevelingen

- Bevatten antwoord(en) op de onderzoeksvraag
- Zijn gebaseerd op relevante feiten
- Bevatten geen nieuwe informatie*

14. De bronvermelding

- Verwijzingen in de tekst zijn conform de APA-normen*
- De bronnenlijst is conform de APA-normen*

15. De bijlagen

- Zijn genummerd
- Zijn voorzien van een passende titel
- Bevatten geen eigen analyse
- Zijn overzichtelijk weergegeven